

Aikuisten tarinoita lapsuudesta päihdeperheessä

Pia Valkonen

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta

Yhteiskuntatieteiden laitos

Sosiaalityö

Itä-Suomen yliopisto

Marraskuu 2012

TIIVISTELMÄ

Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta

Yhteiskuntatieteiden laitos

Sosiaalityö

PIA VALKONEN: Aikuisten tarinoita lapsuudesta päihdeperheessä

Pro gradu -tutkielma, 59 sivua, 1 liite

Ohjaajat: VTT, tutkimusjohtaja, Aini Pehkonen ja YTL, suunnittelija, Seija Okulov

Marraskuu 2012

Avainsanat: perhe, perhekäsitys, päihdeperhe

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää päihdeperheessä lapsuutensa eläneiden aikuisten kokemuksia sekä selviytymistä vaikeassa elämäntilanteessa. Tutkimukseen on haastateltu narratiivista tutkimusperiaatetta käyttäen kolmea aikuista, joiden lapsuutta oli varjostanut vanhemman alkoholin liikakäyttö. Analyysivaiheessa haastatteluista on muodostettu narratiivisia periaatteita käyttäen tarinoita; *kaaostarinat*, *väkivaltatarinat*, *pikkuaikuisten tarinat*, *sekä häpeän ja salailun tarinat*. Tutkimustulokset esitellään näiden tarinoiden alla.

Tutkimustulosten mukaan lapsuutensa päihdeperheessä viettäneillä henkilöillä oli runsaasti negatiivisia tunnekokemuksia kuten häpeää, salailua ja pelkoa. Positiivisia mielikuvia heillä oli vain vähän. Haastateltavilla oli kokemuksia fyysisestä väkivallasta joko itsen kohdistuneena tai nähtynä. Fyysisen väkivallan lisäksi haastateltavat olivat kokeneet henkistä väkivallan eri muotoja kuten alistamista, välinpitämättömyyttä ja hylkäämisen kokemuksia. Tutkimukseen osallistuneilla oli koulunkäyntivaikeuksia sekä ongelmia kaverisuhteissa, joihin he eivät saaneet tukea kotoa. Lapsuudessaan he olivat joutuneet kokemaan myös aineellista puutetta, joka näkyi vaatetuksessa tai muiden tarpeellisten hyödykkeiden puutteena. Haastateltavat olivat joutuneet ottamaan perheessä aikuiselle kuuluvia tehtäviä esimerkiksi kodinhoidollisia tehtäviä ja pienemmästä sisaresta huolehtimisen.

Selviytymisen kannalta merkittäviksi seikoiksi nousevat suhteet turvallisiin aikuisiin ja luotettaviin ystäviin. Turvallisia aikuiskontakteja oli löytynyt esimerkiksi sukulaista ja koulun henkilökunnasta. Haastateltavat olivat irtautuneet alkoholiongelmaisen vanhemman vaikutuspiiristä alaikäisenä muuttamalla joko etävanhemman luokse tai itsenäiseen asumiseen. Selviytymisen kannalta pidettiin oleellisena myös omia luonteenpiirteitä. Toisaalta luonteen vahvuuden uskottiin syntyneen vaikeiden lapsuudenkokemusten seurauksena. Kaikki haastateltavat olivat turvautuneet myös ammattiapuun. Tämän lisäksi apua oli saatu vertaisryhmästä ja lääkityksestä.

ABSTRACT

UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND, Faculty of Social Sciences and Economic Sciences.

Department of social sciences.

Social Work

PIA VALKONEN: Introspects on childhood in alcohol-affected family

Master's thesis, 59 pages, 1 appendix

Advisors: Doctor of Social Sciences, Research Director, Aini Pehkonen and Licentiate of Social Sciences, Designer, Seija Okulov

November 2012

Keywords: Family, Family definitions, Alcohol abuse in families

The purpose of this master's thesis is to examine experiences of adults who have spent their childhood in substance abuse families. In addition, the purpose is find out how they have coped and survived the difficult life circumstances. Theoretical research method in this study is narrative. Three adults have been interviewed for this study using narrative research principle. Participants' childhood has been shadowed by parents' misuse of alcohol. In analyze stage of this study interviews have been formed to stories using narrative principles; chaos stories, violence stories, little adults stories, stories of shame and secrecy. Research results will be presented under these stories.

According to research results individuals who have spent their childhood in substance abuse families have experienced many negative emotional feelings like shame, secrecy and fear. These individuals have also less positive mental images. Interviewees had experienced physical violence either directed towards them or they had seen it happening. Besides the physical violence these individuals had experienced different forms of mental violence such as subordination, indifference and experiences of abandonment. Individuals who participated in this study had troubles in school and problems in friendship relations. Individuals did not received little if any any support from home for solving these problems. In childhood they had to endure material shortage which appeared in clothing and as a lack of other necessary commodities. In families they had to take more responsibility about tasks that should have belonged to adults such as housekeeping and taking care of smaller siblings.

In resilience relations towards safe adults and trusted friends became the significant factors. Safe adult contacts had been found from relatives and school staff. These individuals had detached themselves from the influence of alcoholic parent as a minor either moving to the distant parent or to an independent housing. In terms of survival, personal characters were also perceived essential. On the other hand strong personal character was believed to have formed as a result of difficult and challenging childhood experiences. All these individuals had resorted to professional assistance. They had also received help from peer support groups and medication.

Aikuisten tarinoita lapsuudesta päihdeperheessä

1 JOHDANTO	4
2 PERHE	7
2.1 Perhekäsitys	7
2.2 Perhekäsityksen muutos Suomessa	10
2.3 Perhe lasta suojaavana tekijänä	13
2.4 Lapsen kasvua ja kehitystä uhkaavat tekijät perheessä	14
3 PÄIHDEPERHE TUTKIMUKSEN KOHTEENA	16
3.1 Alkoholiongelma perheessä	16
3.2 Lapsuuden näkökulmasta lähtevät tutkimukset	23
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	29
4.1 Tutkimustehtävä	29
4.2 Aineiston kuvaus	30
4.3 Narratiivisuus ja narratiivinen haastattelu	31
4.4 Analysointiprosessi	33
5 TUTKIMUSTULOKSET	35
5.1 Kaaostarinat	35
5.2 Väkivaltatarinat	36
5.3 Pikku aikuisten tarinat	38
5.4. Häpeän ja salailun tarinat	40
5.5 Selviytymistarinat	42
6 YHTEENVETO JA POHDINTA	46
LÄHTEET	53
LIITE	

1 JOHDANTO

Päihteiden käyttö on asia, johon on liittynyt Suomessa vuosisatojen ajan vaikenemista ja häpeää, kieltämistä ja ihannoitua. Se on ollut pitkään tabu, asia jota ei ole lupa käsitellä. Alkoholin liikakäyttö on kuitenkin tuottanut käyttäjille itselleen sekä heidän läheisilleen runsaasti taloudellista, henkistä ja sosiaalista hätää. (Taitto 2002, 17.)

Alkoholin kulutus on kasvanut Suomessa viimeisen puolen vuosisadan aikana noin kahdesta litrasta kymmeneen litraan henkilöä kohden. Tähän nähdään olevan useita eri syitä. Tärkeimpänä tekijänä pidetään taloudellista kasvua sekä alkoholin hinnan pysymistä suhteellisen edullisena verrattuna muihin hyödykkeisiin. 2000-luvulla alkoholin käytön katsotaan lisääntyneen muun muassa alkoholin verojen alentamisesta sekä matkustajatuontikiintiöiden poistamisesta ja Viron liittymisestä EU:n. Hintojen ja tulojen muutosten lisäksi alkoholin kulutuskäyttäytymistä on muovannut alkoholipolitiikan muutos. Alkoholin saatavuus parani 60-luvulta lähtien. Laki alensi alkoholijuomien ostoikarajaa ja antoi Alkolle mahdollisuuden perustaa liikkeitä myös maalaiskuntiin. Samaan aikaan keskioluen myynti vapautui päivittäiskauppoihin ja kahviloihin. Alkoholin käytön lisääntymiseen ovat vaikuttaneet myös muut yhteiskunnalliset muutokset kuten naisten tasa-arvoistumiskehitys, mikä on lisännyt alkoholin kysyntää ja tuonut naiset osaksi aktiivista käyttäjäkuntaa. (Karlsson & Österberg 2010, 22-23.)

Tilastojen mukaan suomalaisista aikuisista 90 % käyttää alkoholia, joista suurkuluttajien määrä on 5-10 %. Alkoholihaittojen on laskettu tuottavan 0,8-1 miljardin euron verran välittömiä kustannuksia yhteiskunnalle. Kustannuksista noin kolmannes aiheutuu järjestykseen ja turvallisuuteen liittyen ja neljännes sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyen. Välillisten kustannusten on arvioitu olevan jopa 3,2-9 miljardia euroa. (Suomen sosiaali- ja terveys ry:n internetsivut, www.sote.fi.)

Viimeisten vuosikymmenten aikana koti on vahvistanut asemaansa alkoholin kulutuspaikkana. Valtaosa alkoholin käyttökerroista sijoittuu kotiympäristöön, mikä tarkoittaa myös sitä, että koti on suomalaiselle humalalle tyypillisin ympäristö. Samaan aikaan kotitapaturmien määrä on lähes kaksinkertaistunut verrattuna neljännesvuosisadan takaiseen. Myös poliisin kotihälytysten määrä on lähes kaksinkertaistunut 2000-luvulla. Tilastot osoittavat kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrän kasvaneen merkittävästi. Sitä, onko kotona juomisen vahvistumisella osuutta näihin asioihin, voidaan vain arvailla. (Mustonen & Österberg 2010, 82.)

Lähes neljäsosa (23 %) suomalaisista kertoo lapsuudenkodissaan käytetyn liiallisesti päihteitä vuoden 2009 Lasinen lapsuus väestökyselyn mukaan. Vastaajista joka kolmas tuntee lähipiiristään vähintään yhden perheen, jossa vanhemmat käyttävät liikaa päihteitä. Sama kysely on toteutettu myös vuosina 2004, jolloin vastaava luku oli 19 % ja vuonna 1994 vastaavasti 16 %. Päihteiden liikakäyttöä lapsuudessa kokeneiden henkilöiden määrä vaikuttaa siis olevan jatkuvassa kasvussa. (Roine 2009, 4.)

Vuonna 2006 kerättiin tietoja uusista lastensuojelun asiakaslapseista ja heidän perheistään. Tulosten mukaan päihteiden käyttö ja siihen liittyvät lieveilmiöt olivat syynä asiakkuuteen 20 %:ssa tapauksissa. (Heino 2007,4.) Myllärniemen (2006, 9) tutkimuksen mukaan pääkaupunkiseudulla vuonna 2004 yleisin syy alle 12-vuotiaan lapsen huostaanottoon ja sijoitukseen oli äidin päihteiden käyttö.

Perhe toimii yksilölle tukevana ja suojaavana tekijänä esimerkiksi päihteiden liikakäyttöä vastaan. Päihteiden liikakäyttö on kuitenkin usein syynä ”perhehelvettiin” ja perheiden hajoamiseen. Alkoholin perheille aiheuttamat ongelmat ovat valitettavasti yleisiä ja vakavia. (Holmila 2001,55.)

Päihdeperheissä eläneet lapset kärsivät usein pitkäaikaisista haitoista. Näitä lapsia leimaa liiallinen vastuunotto aikuisten tehtävistä, arkielämän kaoottisuus, sosiaalinen eris-

tyneisyys ja taloudelliset ongelmat. Viimeisimmät tutkimukset kuitenkin osoittavat, että vaikka vanhempien alkoholin käyttö on monin tavoin riski lapsen hyvinvoinnin ja menestyksen kannalta, sen vaikutukset lapsen myöhempään elämään eivät ole selkeästi osoitettavissa. Tämä antaa uskoa siihen, että oikein kohdennetulla avulla ja tuella voidaan alkoholin liikkakäytön varjossa elävien lasten elämään vaikuttaa olennaisesti. (Bardy ym.2008, 421-422.)

Halusin paneutua lapsuuden kokemuksiin päihdeperheessä sekä selviytymisen mekanismeihin syvällisemmin, koska työssäni, lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, kohtaan paljon perheitä ja lapsia joiden pulmana on vanhemman tai jopa molempien vanhempien liiallinen alkoholin käyttö. Alkoholi liittyy kokemukseni mukaan myös useisiin muihin lastensuojelussa käsiteltäviin teemoihin kuten perheväkivaltaan tai avioerokriiseihin. Ammattilaisena koen, että minun on suhteellisen helppo käsitellä ja ottaa puheeksi alkoholin käyttöä ja sen liikkakäyttöön liittyviä ongelmia.

Työkokemukseni kautta olen havainnoinut, että aihepiiri herättää niin asiakkaissa kuin yhteistyökumppaneissa paljon torjuntaa ja salailua, vaikka yleisesti tiedetään, kuinka mittava riskitekijä lapsen kasvulle ja kehitykselle vanhemman päihdeongelma tuottaa. Työssäni olen huomannut, että vanhemmilla on vahva taipumus väheksyä omaa juomistaan tai sen haittavaikutuksia lapseen. Lapset taas mielellään välttelevät aiheesta puhumista. Lapsen tapaamisen jälkeen minulle on usein jäänyt tunne, että heitä on saatettu ohjeistaa vanhempien taholta vaikenemaan asiasta. Vanhemman alkoholin käyttö saattaa paljastua lapsen oireilun syyksi vasta vuosien prosessin jälkeen. Tutustumalla aiheeseen syvällisemmin toivon saavani työvälineitä asian käsittelyyn niin aikuisten kuin lastenkin kanssa. Tutkielmassani olen rajannut päihteiden ongelmakäytön koskemaan ainoastaan alkoholia, koska alkoholi on yleisin päihde suomalaisessa yhteiskunnassa.

2 PERHE

2.1 Perhekäsitys

Perhe-teema kiinnostaa tänä päivänä useita tutkijoita, ammattiauttajia kuin myös ns. tavallisia ihmisiä. Ihmissuhteet perheessä eroavat muista ihmissuhteista, koska ne perustuvat sukulaisuuteen tai laillisiin sopimuksiin. Perhesuhteet ovat yhteisön normein säänneltyjä ja ne sisältävät paljon rutiiniluontoisia vuorovaikutustilanteita, totuttuja tapoja sekä perheen omia käytäntöjä. Perhesuhteille on ominaista myös kulissinomaisuus eli ulospäin ei näytetä mitä perheen sisällä tapahtuu. Perhe tarjoaa kuitenkin yksilölle turvallisen alustan näyttää tunteita, joita ei voi muualla näyttää. (Rönkä & Kinnunen 2002, 4,6.)

Perhekäsitykset voidaan jakaa kahteen pääluokkaan, *familistiseen* ja *individualistiseen*. Nämä käsitykset edustavat kärjistettyjä ääripäitä, joissa tulevat esiin eri yhteisöjen näkemykset asiasta. Familistinen käsitys on perustunut kahden vahvan instituution eli kirkon ja valtion näkemykseen asiasta. Erityisesti kristinusko on vaikuttanut käsitykseen siitä miten avioliitto ja perhe mielletään kulttuurissamme. Kirkon ja uskonnon merkitys perhekäsitykseen on muovautunut vuosisatojen aikana, ajoittain jopa ristiriitaisen viestinnän kautta (selibaatti-ihanne vs. perhe). Valtion merkitys familistisen perhekäsityksen luomisessa on näkynyt selvimminkin perhepolitiikassa, jonka tarkoituksena on tukea perheitä erilaisin lähinnä taloudellisin etuuksin. Valtiollisesta näkökulmasta katsoen perheen voidaan mieltää olevan yhteiskunnan perusyksikkö, joka edistää yhteiskunnan vakautta. Valtiolla on mahdollisuus lainsäädännön keinoin vaikuttaa perhe-elämään monin tavoin esimerkiksi aborttilainsäädännöllä ja lapsiluvun säätelyllä. Valtio voi osoittaa kiinnostustaan perheitä ja lasten hyvinvointia kohtaan tarjoamalla taloudellista tukea ja sosiaalisia palveluja. (Jallinoja 1985, 21-26.)

Individualistinen perhekäsitys ei edusta minkään valtaa pitävän instituution käsitystä. Tämän perhekäsityksen edustajat löytyvät mieluummin pienistä radikaaliliikkeistä, joissa korostetaan yksilön oikeuksia perhekäsityksessä. Keskeisenä ajatuksena voidaan pitää sitä, että yksilö mielletään vapaaksi ja itsenäiseksi toimijaksi, jonka tekoja instituutionaaliset ja muut sosiaaliset säännökset eivät saa kahlita. (Jallinoja 1985,26.)

Perheterapeuttisessa kontekstissa perheen määrittely on haasteellista ja se poikkeaa rekisteri-, vero-, tai sosiaaliviranomaisten näkemyksistä. Erilaiset uusperheen muodot ja esimerkiksi homoseksuaaliset perheet sisältyvät perheterapeuttiseen määritelmään riippumatta siitä, mikä niiden juridinen status on yhteiskunnassa. Sopivammaksi on muovautunut määritelmä, jossa perheeksi käsitetään perheenkaltainen vuorovaikutusyksikkö, jota sitoo yhteen samasta asiasta tai ongelmasta puhuminen. (Aaltonen 2002, 149-150.)

Perhe voidaan määritellä myös kehitysvaihenäkökulmasta, joka perustuu siihen, että perhe käy olemassaolonsa aikana läpi tiettyjä vaiheita. Tällöin perheen tulee voida selviytyä kunkin vaiheen mukanaan tuomista uudennlaisista psykologisista tehtävistä ja mukautua kullekin vaiheelle ominaiseen vuorovaikutusmalliin. Näillä psykologisilla tehtävillä tarkoitetaan lähinnä lasten ja nuorten kasvuun ja kehitykseen kuuluvia kehitysvaiheita. Onnistunut siirtyminen vaiheesta toiseen edellyttää kunkin vaiheen tyydyttävää läpikäyntiä. Kehitysvaiheita katsotaan olevan viisi. Ensimmäisessä vaiheessa aviopuolisot vakiinnuttavat parisuhteensa ja kypsyvät aviopuolison rooleihin. Toisessa kehitysvaiheessa vanhemmat kasvavat äidin ja isän rooleihin lasten syntyessä perheeseen. Kolmannessa vaiheessa esikoinen aloittaa koulunkäynnin. Neljännessä vaiheessa perhe elää murrosikäisen lapsen vaiheita. Viidennessä vaiheessa nuori irrottautuu perheestä, ja vanhempien on osattava päästää hänet menemään. Epäonnistuneiden siirtymävaiheiden nähdään vaikeuttavan lasten ja nuorten psyykkisen kasvun ja kehityksen mahdollisuuksia. (Piha 1998, 62-63.)

Systeemisen näkemyksen mukaan perhe on avoin systeemi, joka on vuorovaikutuksessa muiden avointen systeemien kanssa. Näkemyksessä pyritään ymmärtämään niitä lainalaisuuksia, joiden mukaan perhesysteemi määräytyy. Perheen katsotaan tällöin olevan itseään säätelevä yksikkö, jossa jokainen yksilö toimii systeemin osana ja pyrkii ylläpitämään itselleen sopivaa tasapainoa. Perheen ollessa hyvin toimiva ja tasapainoinen sen jäsenet kykenevät sopeutumaan joustavasti sisäisiin ja ulkoisiin muutospaineisiin. Perheen jäykkä ja muutosvastarintainen tila ei tarjoa jäsenilleen riittävää perustaa yksilölliselle kasvulle. Perheen vuorovaikutussuhteet nähdään kehämäisinä, jossa sen kaikkien jäsenten käytös ja toiminta vaikuttaa kaikkiin muihin perheenjäseniin. Perheen vuoro-

vaikutussysteemit kehittyvät ajan mittaan ja muodostuvat osittain vanhempien primääriperheistä tuomiin käytösmalleihin. (Piha 1998, 63-64.)

Strukturaalisen perhekäsityksen mukaan perheenjäsenten ja suvun virallinen rakenne määräytyy biologisten suhteiden (vanhemmat, sisarukset, sukulaiset) sekä muiden (uusperheen kautta tulleet) suhteiden kautta. Virallisista perhe – ja sukulaisuussuhteista muodostuu lapsen ja nuoren olennainen tausta. Strukturaalisessa perhetutkimuksessa käytetään olennaisena välineenä sukupuuta, jonka avulla on mahdollista ymmärtää perheenjäsenten, edellisten sukupolvien ja muun sukulaisverkoston suhteita. (Piha 1998, 64-65.)

Pyrittäessä ymmärtämään ja selittämään perheenjäsenten välisiä ilmiöitä ja suhteita vuorovaikutuspsykologisin keinoin on kyseessä psykodynaaminen käsitys perheestä. Näkemys korostaa ajatusta, jonka mukaan perheen sisäinen vuorovaikutus on yhteydessä perheenjäsenten ilmiikäyttämiseen sekä perheenjäsenten, erityisesti lasten ja nuorten psyykkisten rakenteiden ja persoonallisuuden muotoutumiseen sekä itsetunnon kehitykseen. (emt, 67.)

Terveen perheen määrittely on haasteellista, mutta suomalaisen psykiatrisen perhetutkimuksen ja -terapian uranuurtaja professori Yrjö Alasen mukaan hyvin voivan perheen tunnusmerkkejä ovat:

- Puolisoiden keskinäinen suhde on muodostunut ensisijaiseksi kumppanuudeksi ja tukeutumiskohteeksi olematta silti liian omistavainen.
- Puolisot kykenevät tyydyttämään toistensa seksuaaliset ja emotionaaliset tarpeet.
- Lapset saavat osakseen riittävästi lämpöä ja ymmärrystä ja heillä itsellään on mahdollisuus ilmaista tunteitaan ilman liiallista rajoittamista.
- Lapset tuottavat vanhemmilleen iloa ja heitä arvostetaan itsenäisiksi kehittyvinä persoonallisuuksina.
- Vanhempien ja lasten välisessä psykologisessa sukupolvirajassa ei ole vinoutumaa.

- Perheellä on tyydyttäviä suhteita ympäröivään yhteisöön.
- Yksilöllä ja koko perheellä on kykyä kasvaa ja oppia.
- Perhe kykenee myöntämään sisäiset ristiriitansa ja niistä voidaan keskustella.
- Lapselle annetaan mahdollisuus irtautua perheestä hänen varttuessaan aikuiseksi, ilman syyllisyyttä tai ahdistusta. (Piha 1998, 68.)

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta katsottuna perhe on ilmiö, joka syntyy ja saavuttaa erilaiset muotonsa kansalaisten vapaan tahdon ilmauksena. Sen vastapoolina voidaan nähdä julkisen sektorin instituutiot ja taloudelliset markkinat, koska perhe edustaa sen kaltaista yksityisyyttä, että se on julkiselle vallalle ja markkinoille ennustamaton, ja jatkuvasti liikkeessä oleva. Perhettä ohjaavat instituutiona sosiaaliset normit, juridiset säännökset ja yleiset arvot, mutta se on aina osittain hallinnan ja hallinnoinnin ulkopuolella. Perhekäsitystä on uudistanut etenkin nais-, isyys- ja lapsuustutkimus, joilla on pystytty osoittamaan keskeisiä perhe-elämän ongelmia kuten työnjaon vinoutuneisuutta, vallankäytön patriarkaalisuutta, äitiysmyyttiä jne. Joidenkin tutkijoiden mielestä perhe edustaa pienoismaailmaa, jossa on nähtävissä yhteiskunnan peruspiirteet. (Marin 1994, 18-19.)

2.2 Perhekäsityksen muutos Suomessa

Perheellä on alun perin tarkoitettu lähinnä suurperhettä tai kiinteää sukuyhteisöä. 1800-luvulla syntyi moderni käsite ydinperheestä, joka vastasi lähinnä ihannetta porvarillisenä elämäntapana. Koko kansan pariin käsite ankkuroitui kuitenkin vasta 1920-1930-luvuilla. Kansalaissodasta alkoi kausi, jolloin porvarillista perheihannetta pyrittiin juurruttamaan kansallisen yhtenäisyyden nimissä. Tällöin myös koko kansakunta koettiin perheenomaisena yhteisönä. Samoihin aikoihin yksityinen ja julkinen elämänpiiri alkoivat erkaantua toisistaan. Miehen tehtäviin kuului olla julkisella alueella, kun taas naisen asema kuului yksityiseen ja perheeseen, koska hänen vastuullaan oli kansakunnallisesti tärkeä asia, lasten kasvatusta. Myös naimattomille naisille oli varattu rooli yhteiskunnallisen äidin asemassa hyväntekeväisyystyössä tai palkallisissa hoivatehtävissä. Mies edusti vaimoaan myös julkisilla alueilla vuoteen 1929 saakka, jolloin astui voimaan uusi avioliittolaki. Porvarillinen perhekäsitys alkoi kuitenkin murtua jo ennen kuin se ehti kun-

nolla juurtua yhteiskuntaamme. 1900-luvun alkupuolella käytiin kiivasta keskustelua muun muassa aviottoman äitiyden oikeutuksesta. (Nätkin 2003, 18-20.)

Lapsi ryhdyttiin näkemään ”erityisenä” 1900-luvun alkupuolella. Tällöin oivallettiin lapsen edustavan kansakunnalle tärkeää tulevaa sukupolvea. Tämä mahdollisti lapsen ja äidin näkemisen toisistaan erillisinä. Äidin ja lapsen erkaantuminen tapahtui ensimmäisen kerran selvästi silloin, kun kunnallinen ja valtiollinen lastensuojelu halusi puuttua ”siveettömän”, ”kunnottoman” tai vähävaraisen äidin vanhemmuuteen. Tätä tapahtui esimerkiksi kansalaissodan jälkeen, kun jouduttiin käsittelemään punaorpojen kohtaloa. (Nätkin 2003,19.)

Naisten omaehtoinen erkaantumisprosessi lapsesta lähti käyntiin 1960-luvulla, jolloin radikaali naissukupolvi ajoi oikeutta aborttiin ja syntyvyyden säännöstelyyn. Tällöin alkoi myös kiivas keskustelu sukupuolirooleista. Liikkeessä ei ollut kysymys lapsivihamielisyydestä, vaan naiset halusivat eroon äitiyden myyteistä ja patriarkalisista sävyistä. Liikkeen ansioista myös sikiö ryhdyttiin käsittämään lääketieteellisessä mielessä erillisenä yksilönä äidistä. Tällöin ryhdyttiin myös pohtimaan sikiön oikeuksia. (emt.19-20.)

Naisasialiike haki 60-luvulla myös naisille oikeutusta yhdistää perhe ja työ. Tällöin alkoi keskustelu tasa-arvosta sekä miehen ja naisen työjaosta ja ajankäytöstä suhteessa perheeseen. Ajan hengen mukaisesti ajateltiin myös, että lapsen kasvattamisen kotona ei ollut yhtä laadukasta kuin virikkeellisessä päivähoitossa. (Johansson 2002, 9.)

Avoliittoinstituutio ja lasten huoltajuus muuttivat muotoaan 1970-luvulla, jolloin avioerot ja avoliitot yleistyivät. Keinoalkuisten lisääntymismenetelmien ja ehkäisymenetelmien kehittyttyä alettiin sosiaalinen ja biologinen vanhemmuus erottaa yhä selvemmin toisistaan. Vanhemmuuden ja parisuhteen välille tehtiin käsitteenä myös eroavaisuuksia. 1990-luvulla keskusteluun tuotiin naiseutta ja sukupuolisuutta purkavia näkökulmia ja sitä kautta myös homoseksuaalinen äitiys (Nätkin 2003,20.)

Perheen määrittelyyn on pyritty useiden vuosikymmenten aikana. 2000-luvulle tultaessa ihanneperheen muodostaa kuitenkin edelleen aviopari lapsineen. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2004 suomalaisista perheistä oli 63 % avioparien muodostamia perheitä. Loput muodostuivat joko yksinhuoltajaaideistä tai vähemmistönä yksinhuoltajaisista. Tämän lisäksi tilastoitiin uusperheitä sekä samaa sukupuolta olevien rekisteröityneitä perheitä. Kodin ja perhe-elämän arvostus on sen monimuotoistumisesta huolimatta kuitenkin tällä hetkellä huipussaan. Monien yhteiskuntatieteilijöiden näkemyksen mukaan sitouttava, vauhdikas ja stressaava työelämä sekä tylsistyttävä näyttöpäätetyöskentely ohuine sosiaalisine suhteineen korostaa perheen asemaa yksilön rauhoittumis- ja pako-paikkana. (Helminen 2006, 16-18.)

Lamavuodet, jotka alkoivat 1990-luvun alussa, mursivat lapsiperheiden arkea tukeneiden rakenteiden merkitystä, kuten palkkasuhteiden ja sosiaalisten turvaverkkojen pysyvyyttä. Hyvän perhe-elämän mahdollistajina uuteen rooliin nousivat muun muassa ammattiauttajat, kirkko ja kansalaisjärjestöt. Lapsiperheiden köyhtyminen on tuonut esiin keskustelua syrjäytymisestä ja huono-osaisuuden siirtymisestä sukupolvelta toiselle. Pitkäaikaisten seurantatutkimusten mukaan näyttäisi siltä, että lapsuuden huono-osaisuus näyttää korostuvan aikuisiällä eikä pelkästään tulo-köyhyiden osalla vaan erityisesti elämänhallintaa ja sosiaalista pääomaa edellyttävillä osa-alueilla. (Helminen 2006, 18-24.)

Viimeaikoina lapsiperheisiin ja heidän arkeensa kohdistuva julkinen puhe on ollut suuren kiinnostuksen kohteena. Kiinnostus liittyy samanaikaisesti myös huoleen vanhemmuuden katoamisesta ja uusavuttomuudesta sekä lasten ja nuorten moninaisista ongelmista, jotka heijastuvat pahana olona ja turvattomuutena. Karuimmillaan lapsiperheiden huono-osaisuus näkyy lastensuojelutilastoissa, joissa kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on kasvanut tasaisesti. (Helminen 2006, 30- 31.)

Keskustelun sävyn muutos suomalaisen lapsuuden ylistyksestä huolipuheeseen on johdunut muun muassa lapsirikollisuuden lisääntymisestä. Näyttää siltä, että jopa ”normaaleista” keskiluokkaisista perheistä tulevat lapset voivat pahoin ja kykenevät vakaviin

rikoksiin, jotka ovat johtaneet useisiin kuolemantapauksiin viimevuosina. (Forsberg & Ritala- Koskinen 2010, 47.)

2.3 Perhe lasta suojaavana tekijänä

Lapsen hyvinvoinnin perusta on turvallinen ja hyvä vuorovaikutus vanhempaan, ja se alkaa jo ennen syntymää. Äiti ryhtyy luomaan suhdetta lapseen jo raskausaikana. Tämä prosessi näkyy ulkoisten elämäntapojen muutoksena. Äiti haluaa suojella lastaan lopettamalla päihteiden käytön ja huolehtia muutoinkin omasta hyvinvoinnistaan. Nämä seikat kertovat äidin psyykkisestä valmistautumisesta äitiyteen. (Kalland 2004, 123.)

Lasten omia kokemuksia elämänlaadusta on tutkittu melko vähän ja hyvinvointitutkimuksia on tehty enimmäkseen aikuisten näkökulmasta. Hyvinvoinnin voidaan sanoa käsittävän useita eri osa-alueita: voimavarat, tarpeet, objektiiviset ja subjektiiviset seikat. Hyvinvointia on myös pyritty selittämään erilaisten mittareiden avulla kuten elinolojen tai elintason näkökulmasta. Laajan näkemyksen mukaan hyvinvointi muodostuu elintasosta, yhteisyyssuhteista ja itsensä toteuttamisesta eli ihmisen uskotaan voivan hyvin, kun aineellinen perusta on kunnossa ja hän kokee kuuluvansa johonkin ja hänellä on tunne siitä, että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa oman elämäänsä. (Kuivakangas 2002, 30,34.)

Talous- ja yhteiskuntapoliittisessa suunnittelussa lapsuus mielletään nopeasti ohimenevänä vaiheena. Yksilön kannalta ajateltuna lapsuus on suhteellisen nopeasti ohitse, mutta yhteiskunnan rakenteellisena osana lapsiväestö on ja pysyy. Jos lapsuuteen suhtaudutaan pelkästään nopeasti ohimenevänä aikuisuuteen valmistautumisen vaiheena, lapsi jää huomaamatta eikä häntä pidetä itsessään tärkeänä. Samalla unohdetaan, että lapsi on tulevaisuuden aikuinen, ja että juuri nyt luodaan edellytykset sille minkälaisia aikuisia heistä kasvaa. Lapsuuden laatu muodostaa aikuiselämän perustan. (Salmi ym.2004, 31.)

Lapsi tarvitsee kasvaakseen hyvin kestäviä ja turvallisia ihmissuhteita sekä kokemuksen nähdä ja kuulla sekä arvostetuksi tulemisesta omana itsenään. Lapsi kaipaa ”elämänpoliittisia” taitoja sekä elämän, että maailman lukutaitoa. Nämä taidot syntyvät ja kehittyvät ainoastaan kantavissa pitkäjänteisissä luotettavissa ihmissuhteissa. Näistä kokemuksista syntyy myös taito arvostaa ja ymmärtää muita ihmisiä. (Salmi ym.2004, 32.)

Kodilla ja koululla useimmille on lapsille tärkein merkitys heidän elämänpiirissään. Tämän lisäksi lapselle merkityksellisiä ja yksityisempiä toimintaympäristöjä voivat olla ystävät ja harrastukset. Koti tuottaa lapselle tunteen siitä, että hänen elämänsä kuuluu läheisiä ihmisiä, turvallisuutta sekä aineellista perustaa. Koulu tarjoaa lapselle tunteen siitä, että ”minä osaan” ja opin. Koulu on merkittävä tekijä, kun puhutaan lasten arjesta ja sen toimivuudesta. Näistä toimintaympäristöistä lapsi löytää mielekkyyden elämälleen ja minuuden kokemuksen. (Pulkkinen 2002, 14.) Lapsen kiinnittyminen perheeseen ja kouluun näyttäisi suojaavan häntä väkivaltaiselta käyttäytymiseltä. Perheen rutiinit ja pysyvyys taas näyttäisivät estävän lapsen masennusta. (Joronen 2006,41.)

Lapsilähtöisellä kasvatuksella on todettu olevan pitkäkestoisia myönteisiä vaikutuksia ja sen on jopa huomattu suojaavan pitkäaikaistyöttömyydeltä. Lapsikeskeisellä kasvatuksella tarkoitetaan kasvatustapaa, jossa huomioidaan lapsen emotionaaliset tarpeet, lasta valvotaan ja rajoitetaan. Lapsella on hyvät välit vanhempiinsa ja myös vanhemmilla toisiinsa. (Pulkkinen 2002, 17.)

2.4 Lapsen kasvua ja kehitystä uhkaavat tekijät perheessä

Lapsen kaltoinkohtelu perheessä voidaan jakaa kolmeen kategoriaan; *fyysinen, psyykkinen ja laiminlyöminen*. *Fyysinen* kaltoinkohtelu pitää sisällään toimintaa, jossa lapsi kokee kipua, tilapäisiä tai pysyviä toiminnan vaikeuksia. Fyysiseksi kaltoinkohteluksi katsotaan myös se, jos lapsi joutuu kokemaan perheen muihin jäseniin kohdistuvaa väkivaltaa esimerkiksi puolisoiden välistä pahoinpitelyä. Fyysisen kaltoinkohtelun tunnusmerkkejä voivat olla muun muassa mustelmat, luunmurtumat ja palovammat. Kemi-

allinen pahoinpitely katsotaan kuuluvaksi samaan kategoriaan, eli lapselle annetaan lääkkeitä tai päihteitä, jotta hänen käytöstään on helpompi ohjailla aikuisen taholta. (Paavilainen & Flinck 2008,2.)

Psyykinen kaltoinkohtelu on luonteeltaan psykologista, jolloin lasta voidaan pelotella, nöyryyttää, asettaa naurunalaiseksi sillä seurauksella, että hänen henkinen hyvinvointinsa ja kasvunsa häiriintyy. Fyysinen kaltoinkohtelu sisältää aina elementtejä myös psyykkisestä pahoinpitelystä. Lapsen tarpeiden *laiminlyöminen* on monitasoinen ongelma, joka tarkoittaa, ettei hänen fyysisistä ja/tai psyykkisistä tarpeista huolehdita. Tutkimusten mukaan laiminlyödyillä lapsilla esiintyy enemmän ongelmia, kuin niillä, joihin on kohdistettu fyysistä väkivaltaa. (Paavilainen & Flinck 2008,2.)

Lapsen tarpeiden laiminlyönti jo raskausaikana ennustaa lapselle merkittäviä ongelmia hänen myöhäisemmässä kehityksessään. Tutkimusten mukaan äidin esimerkiksi päihteidenkäyttö raskausaikana kasvattaa merkittävästi lapsen riskiä tulla myöhemmin laiminlyödyksi ja pahoinpidellyksi ja jopa huostaan otetuksi. (Kalland 2004, 123.)

Lasten pahoinvointi on viimeaikoina ollut julkisen kiinnostuksen ja huolenaiheen kohteena. Huonosti voivien lasten joukko lisääntyy yhä enenevässä määrin. Suomalaisten lasten yksinäisiä iltapäiviä, juopottelua, masentuneisuutta ja muita psyykkisiä ongelmia on käsitelty runsaasti mediassa. Tutkijoiden mukaan lasten pahoinvointi ei ole yllättävää vaan johdonmukaista seurausta lapsiperheitä koettelevasta kiihtyvästä työtahdistista ja taloudellisten etuuskien heikentymisestä. Joukko lapsia elää köyhyydessä, jonka ajatellaan ennustavan monimutkaisia ja pitkäkestoisia pulmia tulevaisuuteen. Yhteisöllisyys on vaihtunut vaihtuvien ihmissuhteiden areenaksi, jossa turvallisia aikuiskontakteja on tarjolla aikaisempaa vähemmän. (Kuivakangas 2002, 30.)

Pahoinvointia käsitteenä ei ole juurikaan pyritty määrittelemään. Yksinkertaisimmillaan voidaan todeta, että pahoinvointi sisältää erilaisia tunnetiloja, jossa turvattomuus, pelko ja ahdistus kietoutuvat toisiinsa. Pahoinvoivan lapsen elämään voidaan liittää sanat;

puute, vaara ja turvattomuus, syyllisyys ja häpeä. Varsin selvää on kuitenkin, että kou-lukiusatut, juopottelevat, huostaan otetut, psyykkisesti sairaat, kuritetut, laiminlyödyt ja väkivaltaisesti käyttäytyvät lapset voivat huonosti. (Kuivakangas 2002, 32.)

1990-luvun myötä uudistunut kulttuuri – ja toimintaympäristö on luonut perheille ja sen jäsenille uudenlaisia mahdollisuuksia, mutta toisaalta myös vaateita ja stressitekijöitä. Erityisesti muutokset työelämässä heijastuvat perhe-elämään, vanhemmuuteen sekä vanhempien ja lasten suhteeseen. Työn ja perhe-elämän yhdistäminen on noussut vii-mevuosikymmenten keskeisimmäksi haasteeksi. Työn viedessä vanhemmalta liikaa aikaa ja energiaa on seurauksena uupuminen, ja näin ollen voimia ei riitä enää vanhem-pana toimimiseen. Sosiaalisten suhteiden murenemisen katsotaan olevan myös vanhemmuutta vaikeuttava tekijä. Tuen löytäminen läheltä on haasteellisempaa, koska iso-vanhemmat asuvat kaukana ja naapureilta ei viitsitä pyytää apua. Avioerojen lisäänty-misen myötä on tapahtunut perheiden moninaistumista, joka on myös luonut uusia haas-teita perhe-elämälle. (Rönkä & Kinnunen 2002, 4-5.)

3 PÄIHDEPERHE TUTKIMUKSEN KOHTEENA

3.1 Alkoholiongelma perheessä

Alkoholiriippuvuudella tarkoitetaan tilaa, joka syntyy kroonisen ja pitkäaikaisen alko-holinkäytön seurauksena. Alkoholinkäyttö tuottaa humalluttavan vaikutuksen, on luon-teeltaan psyykkinen. Humaltumisen seurauksena yksilö tuntee mielihyvää, jonka vuoksi hän voi ajautua käyttämään alkoholia yhä useammin. Saman mielihyvän kokemuksen saavuttaakseen henkilö tarvitsee käyttökertojen lisääntyessä yhä suurempia alkoholian-noksia. Muita tunnuspiirteitä psyykkiselle alkoholiriippuvuudelle ovat toleranssin li-sääntymisen lisäksi pakonomainen halu saada alkoholia ja kykenemättömyys pidättäy-tyä alkoholista. Psyykkisen riippuvuuden lisäksi henkilölle kehittyy jatkuvan ja runsaan juomisen seurauksena fyysinen riippuvuus, joka esiintyy yleensä silloin, kun juomista yritetään lopettaa. Fyysisen riippuvuuden oireita ovat erilaiset vieroitusoireet ja negatii-viset tunnetilat. (Kiianmaa 2006.)

Raittiusliikkeet ja sosiaali – ja terveydenhuollon ammattilaiset toivat yleiseen tietoisuuteen viime vuosisadan vaihteessa alkoholia käyttävän ongelma-perheen. Yleensä näissä ongelma-perheissä käsitettiin olevan runsaasti juova mies, joka terrorisoi vaimoa ja lapsia räyhäten ja ”pakkasyöhön ajaen”. Samaan aikaan syntyi myös käsite ”alkoholisti-vaimon syndroomasta”, joka käsitettiin moraalisesti yleväksi kontrolloijaksi tai vaihtoehtoisesti heikoksi ja säälettäväksi uhriksi, joka itse on raitis. Toisaalta näiden naisten nähtiin mahdollistavan miesten juominen ja jopa omalla persoonallaan aiheuttavan sitä. (Nätkin 2006, 14-15.)

Vanhemman alkoholin käyttö pitää sisällään useita riskitekijöitä vauvan ja lapsen normaalille kasvulle ja kehitykselle. Päihteiden käytön vaikutukset vauvaan pitävät sisällään muun muassa kiintymyssuhdehäiriöt sekä lapsen altistaminen imetyksessä alkoholille. Vauva tarvitsee ympärivuorokautista hoivaa selviytyäkseen hengissä. Jos aikuinen ei ruoki vauvaa, tai jos vauva ei koe olevansa huolehdittu ja rakastettu, hän saattaa sairastua tai muuttua apaattiseksi. (Holmberg 2003, 26.)

Ensimmäisen elinvuotensa aikana vauvan tulisi luoda perusta monille myöhemmän elämän kannalta tärkeille kehitystehtäville, joita ovat muun muassa kiintymyssuhteen muodostaminen, psykologinen syntyminen (oman minuuden muodostuminen), kyky tunnistaa ja ilmaista erilaisia tunteita sekä oppia ymmärtämään ja tuottamaan kieltä. Vanhemman rooli on näissä prosesseissa merkittävä. Jos vanhempi voi huonosti, myös vauva suoriutuu kehitystehtävistään ikätasoisiaan huonommin. Erityisesti kiintymyssuhteen häiriöillä voi olla merkittävä vaikutus vauvan myöhempään elämään, koska perusturvallisuuden kokeminen ja luottamus ovat tärkeimpiä terveen persoonallisuuden osatekijöitä. Kiintymyssuhteen laatu vaikuttaa vauvan myöhempiin ihmissuhteisiin, tunne-elämään ja kykyyn jäsentää maailmaa ja ajatella. Turvallisesti kiinnittynyt lapsi näkee ennen kaikkea hyvänä, kun taas turvattomasti kiinnittynyt lapsi näkee maailmassa paljon pahaa ja toiset ihmiset epäluotettavina. (Holmberg 2003, 26.)

Alkoholiongelma vaikuttaa perheen rakenteeseen ja toimintaan monin tavoin. Alkoholin käyttö leimaa muun muassa tapaa, kuinka perhe viettää perinteitä ja juhlia esimerkiksi

joulua ja syntymäpäiviä. Perheen sisäiset roolit sekoittuvat ja vääristyvät, joka näkyy siten, että aikuiselle kuuluvat vastuut ja tehtävät siirtyvät jonkun muun hoidettavaksi. Perheen sisäiseen vuorovaikutukseen vanhemman päihdeongelmalla on merkittävä vaikutus. Tämän lisäksi myös luontainen kommunikointi ja yhteydenpito perheen ulkopuolelle vaikeutuvat, koska juominen aiheuttaa perheenjäsenille häpeää ja tarvetta peitellä perheen tilannetta ulkopuolisilta. Päihdeperheissä taloudellinen tilanne on usein heikko, koska juominen on saattanut aiheuttaa työttömyyttä ja tämän lisäksi päihteisiin kuluu suuri osa tuloista. Lasten tarpeiden laiminlyöminen on päihdeperheissä yleistä. Fyysistä väkivaltaa esiintyy jopa 80 %:ssa päihdeperheissä. Myös riski seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutumisesta kasvaa. (Velleman & Templeton 2007,80-82.)

Päihdeongelmaisen kanssa eläminen tuottaa koko perheelle jatkuvaa stressiä ja monenlaisia pelkoja. Päihdeongelmasta voidaankin puhua koko perheen sairautena, joka vaikuttaa enemmän tai vähemmän kaikkiin perheen jäseniin. Vaikutukset näkyvät kuitenkin eri tavoin niin saman perheen jäsenillä kuin eri alkoholistiperheissäkin. (Ackerman 1991, 17.)

Pyrittäessä ymmärtämään lapsen omia kokemuksia ja käsityksiä heidät itsensä usein unohdetaan. Lapsen omia tuntemuksia ei kuitenkaan saada selville kuulemalla perhettä kokonaisuutena tai pelkästään vanhempia. Perhe ei siis ole yhtenäinen yksikkö, jonka jäsenet toimivat ja ajattelevat samoin. Erityisesti vanhemman alkoholiongelmaasta kärsivissä perheissä sen jäsenillä näyttää olevan täysin toisistaan poikkeavat käsitykset useista asioista ja konkreettisista kokemuksista. (Itäpuisto 2008, 28-29.)

Ylipäättään alkoholiongelman olemassaolosta lapsen ja aikuisen mielipiteet saattavat poiketa hyvinkin paljon toisistaan. Suomalaisessa kulttuurissa humalahakuinen juominen on yleisesti hyväksyttyä eikä sitä pidetä suoranaisesti päihderiippuvuuden merkkinä. Lasten kokemuksissa humalahakuisuus ja alkoholiongelma liittyvät läheisesti yhteen. Lapsen kokemusmaailmassa jopa satunnainen humalajuominen, ja siihen liittyvät ilmiöt esimerkiksi aikuisen käytöksen muuttuminen voivat saada lapsen kokemaan vanhempansa alkoholiongelmaiseksi. (Itäpuisto 2008, 28-29.)

Alkoholiongelman määrittely on hankalaa, koska se ei ole ilmiönä rajattu tai selkeä. Lapsen tietoisuuteen vanhemman alkoholiongelma tulee vähitellen erilaisten vihjeiden kautta, jotka liittyvät vanhemman juomiseen. Vaikka lapsi ei suoranaisesti näkisi vanhempaa humaltuneena hän voi hämmentyä esimerkiksi pelkästään vanhemman poissaolosta tai myöhäisestä kotiintulosta. Aikuiset voivat pyrkiä peittelemään juomiseen liittyviä seurauksia, joita voivat olla esimerkiksi krapula tai väkivallan jäljet. Useimmiten lapsi ne kuitenkin havaitsee, ja pyrkii myös saamaan aktiivisesti lisätietoa ongelmaan liittyen esimerkiksi kyselemällä muilta perheenjäseniltä. Yleensä lapsi pyrkii myös puuttumaan ongelmaan vaikkapa piilottamalla pulloja tai laimentamalla juomia. Lapsen kannalta on erityisen tärkeää ymmärtää, että vanhemman määrittely alkoholiongelmaiseksi on pitkäaikainen ja raastava prosessi, johon liittyy paljon ristiriitaisuuden, yksinäisyyden, ja epävarmuuden tunteita. (emt, 29-32.)

Alkoholiongelmainen tuottaa käytöksellään kaikille perheenjäsenille voimakkaita negatiivisia tunnekokemuksia, koska hänen kanssaan eläminen on stressaavaa. Negatiiviset tunnekokemukset heikentävät merkittävästi lapsen elämänlaatua. Negatiiviset tunteet voivat ilmentyä ihmisessä myös erilaisina fyysisinä oireina kuten kiputiloina tai erilaisina sairauksina. Alkoholistiperheiden lapset näyttävät oirehtivan juuri näin, eli he kärsivät usein pää- ja vatsakivuista vanhempien ryhtyessä juomaan. Merkittävimmät negatiiviset tunteet alkoholivanhempien lapsilla ovat pelko, viha ja häpeä. Kaikkiin näihin tunteisiin liittyy myös muita ikäviä tuntemuksia kuten turvattomuutta, ahdistusta, epätoivoa ja avuttomuutta. Yleisimpänä tunteena lapset kuvaavat yksin ja ilman tukea jäämisen. Alkoholistivanhempi hylkää lapsen konkreettisesti pois lähtemällä tai henkisellä välinpitämättömyydellä. (Itäpuisto 2008, 33-35.)

Lasta kuormittavat myös juovan vanhemman lisäksi huolen tunteet koskien muita perheenjäseniä. Tämän lisäksi lapsi kokee myötätuntoa ja rakkautta juovaa ja muita perheenjäseniä kohtaan. Lapsi elää siis usein tunteiden vuoristoradassa, joka johtuu myös siitä, että päihdeperheissä elämä on kaoottista vailla selkeitä ja järjestyneitä jaksoja. Lapsen kannalta on myös haitallista se, ettei hänellä ole useimmiten mahdollisuutta omien tunteidensa ilmaisuun, mikä johtuu siitä, että vaikeassa tilanteessa olevassa per-

heessä kukaan ei jaksa kuunnella tai vaikeassa tilanteessa oleva vanhempi kieltää tunteiden ilmaisun. (Itäpuisto 2008, 33-35.)

Lapsen käsittelemättömät kokemukset voivat johtaa myös siihen, että hän itse ajautuu myöhemmin päihteiden väärinkäyttäjäksi. Syynä tähän voi olla myös se, että lapsi omaksuu kotiympäristössään tavan käyttää alkoholia. Päihdeongelman taustalla vaikuttavat myös biologinen alttius tai perimä (Taitto, 2002, 17.)

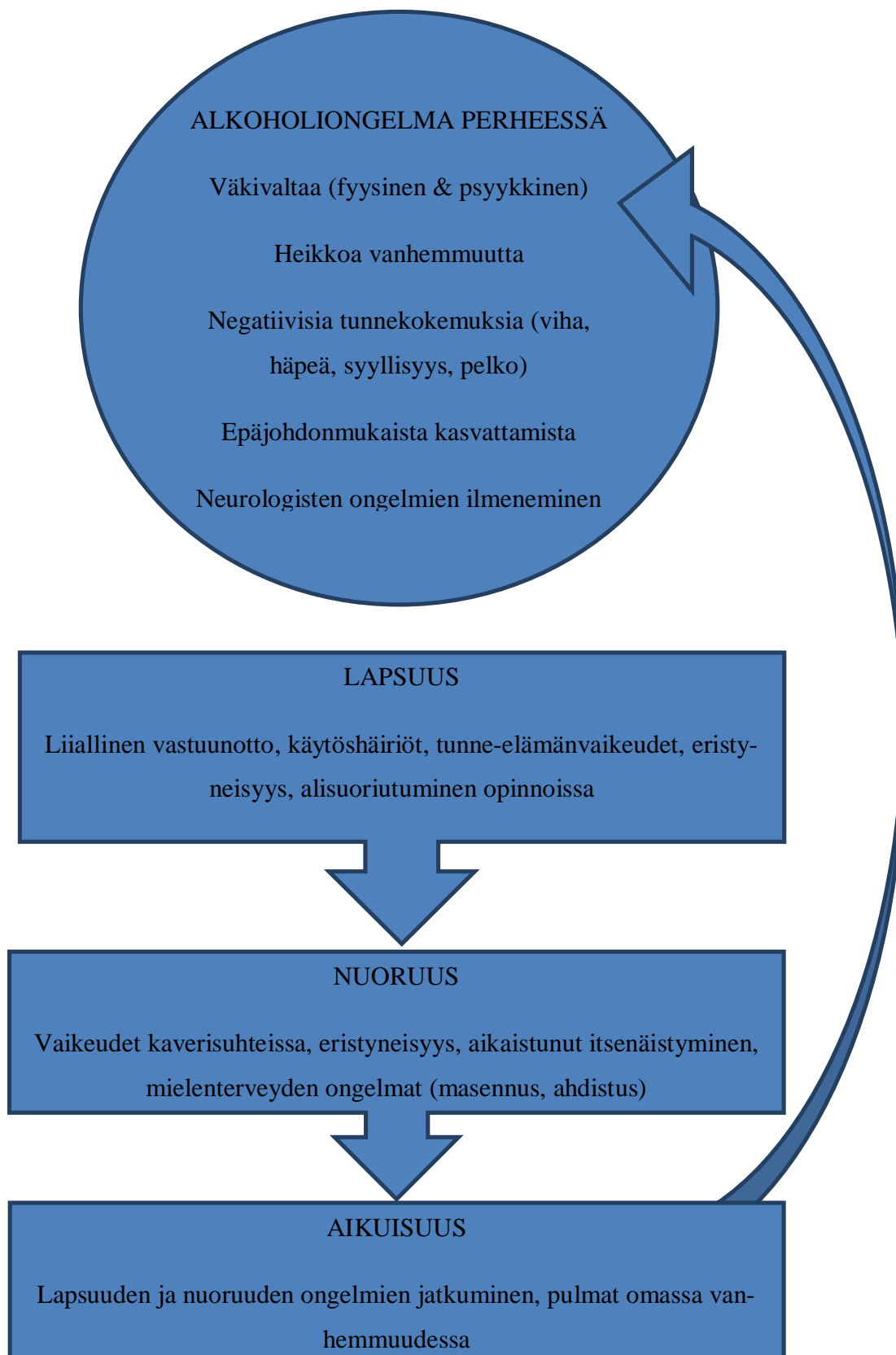
Lapset kokevat juovan vanhemman heikommaksi roolimalliksi verrattuna ei juovaan vanhempaan. Erityisesti äidin juominen tuottaa lapselle suurempia ongelmia verrattuna isän juomiseen. Äidin juodessa on usein suurempi riski, että lapset jäävät heitteille, koska isät eivät välttämättä ota vastuuta lapsista. Naisten alkoholin käyttö on yleistynyt eikä siihen enää suhtauduta yhtä negatiivisesti kuin aikaisemmin. Tästä huolimatta se herättää enemmän moraalista paheksuntaa kuin miehen juominen. (Itäpuisto 2008, 39-41.)

Äidin juomista koskeva paheksunta tulee helposti lasten tietoon, mikä aiheuttaa entistä enemmän mielipahaa. Verrattuna naisten juomiseen miesten juomista pidetään edelleen hyväksyttävämpänä. miehelle juominen on yleisesti hyväksyttävä paineiden purkamiskeino sekä keskinäinen seurustelutapa. Miehet kuluttavat edelleen suurimman osan juodusta alkoholista. Isän alkoholinkäytöllä on usein tuhoisimmat vaikutukset perhesysteemin kannalta stressin ja ympäristön häiriintymisen vuoksi sillä isät ovat useimmiten äitejä väkivaltaisempia. Alkoholiongelmaisten miesten lapset kuvaavat isiään usein perhettä terrorisoiviksi kiusaajiksi, heikoiksi ihmisiksi sekä huonoiksi isiksi. (Itäpuisto 2008, 39-41.)

Alkoholiongelmista käytävän keskustelun voidaan katsoa siis olevan sukupuolittunutta suhteessa vanhemmuuteen. Äitien päihteiden käytön katsotaan uhkaavan enemmän yhteisöä ja yhteiskuntaa kuin isien. Tämä näkyy muun muassa FAS-lapsikeskusteluissa sekä huostaanottopuheessa. (Pirskanen 2011, 49.)

Vanhemmuuden voidaan olettaa olevan toimimatonta tai heikkoa, kun vanhemmat käyttävät liikaa alkoholia. Asia ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä alkoholiongelmaiset eivät muodosta selkeästi erotettavaa huonojen vanhempien joukkoa eikä taas vastavaroisesti voida osoittaa että raitis vanhempi on automaattisesti hyvä. (Itäpuisto 2008, 42.)

Vanhemman päihdeongelmasta huolimatta lapsella on mahdollisuus selviytyä. Selviytymiseen vaikuttavat monet tekijät, kuten lapsen persoonallisuus, ikä ja kehitystaso, lasten lukumäärä perheessä, perheen ulkopuoliset turvaverkostot, onko päihteiden käyttäjä isä vai äiti vai molemmat vanhemmat. (Taitto 2002, 18.)

Kuvio 1 Vanhemman alkoholiongelman ilmentyminen ihmisen elämäkkaressa (Mu-
kaillen Velleman & Templeton 2007, 81.)

3.2 Lapsuuden näkökulmasta lähtevät tutkimukset

Lapsen kokemuksia päihdeongelmaisen vanhemman kanssa elämisestä ovat tutkineet Itäpuisto Maritta (2005), Nykänen Laura (2007), Heikkilä Anu (2005) ja Paananen Tiina (2008). Anu Heikkilä on pro gradu työssään ainoana tuonut esiin vain parhaillaan lapsuuttaan elävien näkökulmaa. Myös Maritta Itäpuisto on Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteiden laitokselle tekemässään väitöskirjassaan käsitellyt osana aineistoaan alaikäisten kirjoitelmia aiheesta. Muiden tukijoiden tuotoksissa tuodaan esiin jo aikuistuneiden henkilöiden kokemuksia päihdeperheessä elämisestä.

Itäpuiston vuonna 2005 julkaistu väitöskirja käsittelee sitä, millaista on elää lapsuuttaan alkoholiongelmisten vanhempien kanssa. Itäpuiston tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu kolmella eri tavalla ja eri tarkoituksiin tuotetusta materiaalista. Osa aineistosta on tuotettu tutkijan itsensä tekemillä haastatteluilla. Aineistoa hän on kerännyt myös kirjeillä ja sähköposteilla. Näiden lisäksi Itäpuisto on saanut materiaalia väitöskirjaansa kirjoituskilpailuun osallistuneiden ihmisten teksteistä. Kirjallista materiaalia tuottaneista nuorin oli 13-vuotias. Kaikki haastateltavat olivat aikuisia. Valtaosa haastateltavista sekä kirjallista materiaalia tuottaneista henkilöistä on naisia. Miehisen näkökulman saaminen asiaan Itäpuisto toteaa olevan vaikeaa. Haastattelut rakentuivat kolmen ydinteeman ympärille, jotka olivat kasvuperheen kuvaus, läheisten ja ympäristön kuvaus sekä haastateltavien selviytymistarina. Lisäksi Itäpuisto erittelee tutkimuksessaan myös aiemmin tehtyjä tutkimuksia sekä läheisriippuvuusajattelua. (Itäpuisto 2005, 1-58.)

Itäpuiston analyysin mukaan lasten ja aikuisten välillä on käsityksessä eroja siinä kuka on alkoholiongelmainen. Aineistosta voidaan löytää kolme selkeästi toisistaan poikkeavaa tapaa, jolla kertojat ovat havahtuneet lapsuudessaan vanhempiensa alkoholiongelmiin. Pienin ryhmä ovat henkilöt, jotka ovat määritelleet alkoholiongelman ongelmaksi kotoa muutettuaan. Pienen ryhmän muodostavat myös ne jotka ovat olleet tietoisia vanhempien alkoholiongelmaista kaiken aikaa. Yleisimmin vanhempien juomiseen liittyvän tiedostamisen kerrotaan tapahtuneen tiettyinä ajanjaksona tai tiettyjen tapahtumien kaut-

ta. Vanhemman määrittelemisen alkoholiongelmaiseksi on monella tapaa vaikea prosessi, ja sen rajat ovat häilyvät. (Itäpuisto 2005, 67-112.)

Tutkittavat nostavat kokemuksissaan usein esiin myös humaltumiseen liittyvät seikat. Vanhemman käytöksen kuvataan useimmiten muuttuneen humaltuneena ei-toivottuun suuntaan (häiritseminen, ”örinä”, oksentelu jne). Alkoholiongelmaisten lapsille aiheutetut haitat kuvataan usein humalatilojen ja humalassa oloaikojen kautta. Erityisen ahdistavina pidettiin kokemuksia, joissa raittiimpi vanhempi oli myös juonut itsensä humalaan. Väkivalta vaikuttaa tulevan esiin monen kertojan kokemuksessa puhuttaessa vanhemman alkoholismista. Empiirisessä aineistossa joka kolmas haastateltava kuvaa fyysisistä väkivaltaa joko itse koettuna tai nähtynä. Aineistosta nousee esiin myös henkinen väkivalta. Tutkimuksen tulokset nostavat esiin näkökulmaa, että humalaisten ajatellaan harjoittavan väkivaltaa huvikseen. Alkoholiksi esitetään usein myös väkivallan aiheuttajaksi tai edeltämisen syyksi. Itäpuisto nostaa tutkimuksestaan aineistosta oleelliseksi huomioksi myös sen, että lasten käsityksiä alkoholiongelmistä on väheksytty. Näin ollen lasten ja nuorten kyky havaita ja kyky tehdä päätelmiä sekä omia johtopäätöksiä vanhempien ongelmista nousee tätä kautta tärkeäksi huomion kohteeksi. (Itäpuisto 2005, 67-112.)

Perherakenteita tarkasteltaessa aineistosta käy ilmi, että hieman alle puolet kertojista on elänyt ydinperheessä, johon kuuluvat äiti, isä ja lapset. Yli puolet kertojista on elänyt yksinhuoltaja-, laajentuma-, tai uusperheissä. Muutokset perherakenteissa olivat myös yleisiä. Useilla oli myös kokemuksia asumisesta jonkun sukulaisen luona. Itäpuiston mukaan merkittävä havainto oli myös se, että perheestä puhuttiin vain vähän. Kirjallista materiaalia tuottaneista suurin osa ei edes mainitse perhesanaa kertaakaan tuotoksissaan. (Itäpuisto 2005, 67-112.)

Tutkimukseen osallistuneista vain harva oli joutunut kokemaan suoranaista taloudellista puutetta, mutta vanhempien alkoholin käyttö nousee aineistosta esiin myös perheen rahatilannetta heikentävänä tekijänä. Taloudellisen välinpitämättömyyden lisäksi aineistosta nousee henkinen piittaamattomuus eli tutkimukseen osallistuneet ovat kokeneet

vanhemmuuden olleen heikkoa. Useilla oli myös se kokemus, että raittiimpi vanhempi keskittyi enemmän juovan vanhemman hoivaamiseen kuin, että olisi huolehtinut lapsen tarpeista. Tutkimukseen osallistuneiden mukaan alkoholistiperheessä kasvaneet näkevät perheen epäyhtenäiseksi ja varsinkin juojan olevan erillinen osa muusta perheestä. Alkoholistivanhemman sukupuolella on ollut tutkittaville merkitystä. Äidin juomista pidettiin hävettävämpänä ja kummallisempana kuin isän. (Itäpuisto 2005, 67-112.)

Kodin arkeen liittyvistä asioista tutkittavat nostivat esiin yöunien häiriintymisen eli useilla oli kokemus siitä, että juova vanhempi oli toiminnallaan (riitely, meuhkaaminen, ryyppyporukoiden kotiin tuominen) häirinnyt tai estänyt nukkumista, joka oli joka kolmannen kohdalla johtanut koulunkäynnin häiriintymiseen. Itäpuisto kiinnittää tutkimuksessaan huomiota siihen, että hyvin monet olivat muuttaneet kotoa pois heti koulun lopetettuaan eli noin 16-vuotiaina. Kertojat olisivat toivoneet, että perheen tilanteeseen olisi tullut muutos, mutta vain kaksi henkilö olisi halunnut lastensuojeluviranomaisten puuttuvan tilanteeseen. Toisaalta monia ihmetytti se, ettei heidän tilanteeseensa oltu puututtu viranomaisten taholta. Aineistosta nousee esiin myös se, että he olivat joutuneet kehittämään lapsuudessaan keinoja selviytyä ja huolehtia itsestään. Tyypillistä oli myös se, että lapset pitivät huolta jostain muusta, esimerkiksi äidistä tai pienemmistä sisaruksista. Toisaalta huolehtimisen vastapainona monet tutkimukseen osallistuneista ovat kokeneet kyvyttömyyttä ja riittämättömyyttä suhteessa omaan elämäänsä. (Itäpuisto 2005, 67-112.)

Laura Nykänen on Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitokselle vuonna 2007 teke-mässään pro gradu tutkielmassaan tarkastellut aikuisten henkilöiden lapsuuden koke-muksia, jotka olivat eläneet lapsuuttaan alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa. Tutkimuksen aineiston Nykänen keräsi teemahaastattelua käyttäen. Tutkimukseen osallis-tuneet henkilöt olivat naisia.

Nykäsen tutkimuksen mukaan haastateltujen henkilöiden lapsuuden kokemukset alko-holiongelmaisten vanhempien kanssa ovat olleet kielteisiä ja puute myönteisistä koke-muksista on ollut merkittävää. Haastatellut kertoivat lapsuutta leimanneen jatkuva koti-

olojen levottomuus, turvattomuus, pelko ja jännitys. Tyypillistä oli myös se, että vanhempien ja lasten välillä ei ollut läheisyyttä tai läheistä suhdetta, johon olisi kuulunut kiintymystä. Tämä kokemus oli myös niillä henkilöillä, joilla vain toinen vanhemmista oli päihdeongelmainen. (Nykänen 2007, 1-2.)

Haastatellut naiset kokivat, ettei heidän lapsuudessaan puhuttu asioista perheen sisällä. Tyypillistä oli, että heille ei koskaan selitetty tapahtumien tai tilanteiden syitä. Asioista ei myöskään saanut puhua tai kysyä. Perhe-elämää leimasi myös eristyneisyys ja tuen puute. Haastateltavat kuvasivat lapsuudenperhettään suljetuksi piiriksi, joka eristäytyi sosiaalista kontakteista ja ympäristön ihmisistä. Ulkopuolisilla ei ollut tietoa perheen todellisesta tilanteesta tai kukaan ei välittänyt. Naisten mukaan elämä näyttäytyi toisaalta täysin normaalina, koska heillä ei ollut kokemusta toisenlaisia malleja elämästä ja elämisestä. (Nykänen 2007, 53-64.)

Kaikille naisille oli yhteistä se, että lapsuuden negatiivisista kokemuksista huolimatta he olivat löytäneet erilaisia selviytymisen keinoja. Selviytymisen keinoiksi mainittiin muun muassa aikuisen roolin ottaminen, eli he olivat ottaneet vastuulleen aikuiselle kuuluvia tehtäviä. Tällaisiksi tehtäviksi kuvailtiin kodin askareiden tekemistä, joiden avulla selviydttiin päivästä toiseen. Toisaalta tämän kaltainen toiminta nähtiin myös kielteisenä, koska heillä ei ollut mahdollisuutta elää normaalin lapsen tavoin. Tutkittavat olivat lapsuudessaan pitäneet yllä kulissia, jolla pyrittiin salaamaan perheen tilanne ja pitämään perheen maine tahrattomana. Haastateltavat kuvasivat toimineensa näin vanhempien alkoholin käytöstä johtuvan häpeän vuoksi. Kaikilla naisilla oli ollut jokin tekijä elämässään, joka auttoi jaksamaan. Tällainen voimavara saattoi olla joku perheen ulkopuolinen henkilö tai esimerkiksi musiikki. (Nykänen 2007, 71-77.)

Haastateltavat olivat kokeneet, että vanhempien alkoholin käytöllä oli ollut merkitystä heidän myöhemmässä elämässään. Monet heistä olivat joutuneet hakemaan tukea lapsuuden kokemustensa käsittelyyn oman mielenterveytensä vuoksi. Tukikeinoja olivat olleet ammattiauttajan apuun tukeutuminen, lääkitys ja vertaisryhmiin osallistuminen. Lapsuuden kokemukset olivat myös vaikuttaneet tutkittavien tapaan suhtautua alkohoo-

liin ja sen käyttöön. Tutkimukseen osallistuneet naiset eivät juurikaan käyttäneet alkoholia ja he kokivat tilanteet, johon liittyi alkoholin käyttöä, ahdistavina. Osa naisista tarkkaili omaa alkoholin käyttöä enemmän ja siitä saatettiin myös olla huolissaan. (Nykänen 2007, 71-77.).

Tutkimukseen osallistuneet henkilöt olivat tunnistanee omien arvojensa erilaisuuden suhteessa omaan kasvuperheeseen. Haastateltavat kokivat, että kokemusten vuoksi heidän elämässään oli erilaisia tunne-elämän ongelmia tai muutoin korostuneita piirteitä. Muunlaisiksi piirteiksi naiset määrittivät muun muassa samankaltaisten mallien toistamisen, mikä näkyi monen naisen kohdalla alkoholiongelmaisen miehen kanssa seurusteluna tai avioitumisena. (Nykänen 2007, 74-82.)

Anu Heikkilä on Helsingin yliopiston valtiotieteelliselle tiedekunnalle vuonna 2005 tekemässään pro gradu työssään haastatellut tutkimukseensa viittä lasta joiden vanhemmat olivat asiakkaana A-klinikalla. Yksikään lasten perheistä ei edustanut niin sanottua ydinperhettä eli kahden biologisen vanhemman ja lapsen perhettä.

Haastatteluissa kävi ilmi, että lapsilla oli monenlaisia pelkoja ja huolia liittyen läheisiin ihmissuhteisiin. Pelot liittyivät läheisten aikuisten uhkaavaksi koettuun käytökseen, läheisten aikuisten riitelyyn ja suuttumiseen sekä alkoholinkäyttöön. Näiden asioiden lisäksi lapset kokivat pelkoa ja huolta läheisten ihmisten menettämisestä. Suurimpana turvattuustekijänä lasten haastatteluista nousi vanhempien alkoholinkäyttö ja siihen liittyvät tilanteet. Lapset kokivat pelottavana sen, että aikuiset muuttivat erilaisiksi ollessaan humalassa. Pelkoa aiheutti myös se, että vanhemmalle saattoi tapahtua jotain pahaa tämän juodessa, minkä vuoksi he joutuisivat vanhemmasta eroon. (Heikkilä 2005, 65-67.)

Lapset kertoivat haastatteluissa joutuvansa ottamaan paljon vastuuta. He kertoivat esimerkiksi konkreettisesti hoitavansa ja huolehtivansa humalassa olevasta vanhemmas-

taan. Lasten huoli näkyi myös silloin kun vanhemmat olivat selviä. Tällöin lapset tarkkailivat mahdollisia vihjeitä juomisen aloittamisesta. (Heikkilä 2005, 65-67.)

Vaikka vanhempien juominen aiheutti lapsissa turvattomuuden ja pelon tunteita, oli heillä oleellinen merkitys turvallisuuden tunteen tuojina. Lapset kertoivat hakevansa turvaa vanhemmiltaan. Turvallisuuden tunnetta lisäsi fyysinen läheisyys, henkinen läsnäolo ja peloista keskusteleminen. Kun turvan hakeminen vanhemmilta ei ollut mahdollista humalan tai riitelytilanteen vuoksi, lapset kertoivat rauhoittavansa itsensä toiminnalla esimerkiksi leikkimällä tai nukkumalla. Joskus turvauduttiin myös perheen ulkopuoliseen aikuiseen. (Heikkilä 2005, 65-67.)

Tutkimus ositti, että lapset ovat hyvin tietoisia perheen sisällä tapahtuvista asioista kuten vanhempien juomisesta ja heidän keskinäisistä väleistään. Vanhempien käyttäytyminen vaikuttaa monin tavoin lapseen, mutta myös lapsi pyrkii omalla käytöksellään aktiivisesti vaikuttamaan lähiympäristöönsä. (Heikkilä 2005, 65-67.)

Paananen on pro gradu työssään vuonna 2008 Helsingin yliopiston valtiotieteelliselle tiedekunnalle selvittänyt alkoholin varjossa lapsuutensa kasvaneiden henkilöiden elämää. Tutkimus on kaksitasoinen. Hän tarkastelee alkoholiperheen elämää lapsen näkökulmasta sekä alkoholiperheen lapsia vanhemmoitumisen käsitteen kautta. Aineistona hänellä on 16 elämänkerrallista kirjoitusta, jotka käsittelevät alkoholistiperheessä elämistä.

Paananen toteaa tutkimuksensa perusteella, että alkoholistiperheen lapsilla ei ole mahdollisuutta normaaliin kasvuun ja kehitykseen. Lapset kuulivat ja näkivät paljon sellaista joka ei ole tarkoitettu heidän ikätasolleen. Lasten tarpeet jäivät huomioimatta ja heidät jätettiin yksin. E erityisen ongelmallisena näyttäytyi niiden lasten tilanne, joilla molemmat vanhemmat olivat alkoholiongelmaisia. (Paananen 2008, 73-66.)

Alkoholi ja väkivalta näyttävät liittyvän tutkimuksen perusteella tiiviisti yhteen, mikä aiheutti lapsille pelkoa. Alkoholin käyttö ja väkivalta olivat perheen sisäinen salaisuus, jota pyrittiin salailemaan ulkopuolisilta. Vanhempien ristiriitainen käytös ja katteettomat lupaukset tuottivat vaikeuksia luottaa muihin ihmisiin. Lapset vertasivat itseään muihin lapsiin ja kokivat erilaisuutta ja häpeää. Heillä oli myös itsetunto-ongelmia. Hankala perhetilanne vaikutti myös suoriutumiseen koulussa. Toiset lapsista kärsivät kouluongelmista kun taas osa pyrki ylisuoriutumaan. (Paananen 2008, 73-66.)

Tutkimuksessa käy ilmi, että erityisesti tytöt ovat ottaneet itselleen rooleja, jotka eivät olleet heidän ikätasolleen suotuisia, esimerkiksi ongelmienratkaisijan ja huolehtijan aseman perheessä. Osassa perheistä lapsille langetetut tehtävät ja vastuut olivat niin kuormittavia, että näiden lasten voidaan katsoa joutuneen hyppäämään lapsuuden yli suoraan aikuisuuteen. Lapset luopuivat itselleen tärkeistä asioista saadakseen perheen jäsenet voimaan paremmin. Selvittämättömät ongelmat tuottivat heille syyllisyyttä ja epäonnistumisen kokemuksia. Pojille oli tyypillistä, että he pitivät tunteet sisällään eivätkä tukeutuneet esimerkiksi sisaruksiin. (Paananen 2008, 73-66.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimustehtävä

Tutkielmani tavoitteena on saada tietoa siitä miten alkoholistiperheessä lapsuutensa viettäneet aikuiset ihmiset ovat jäsentäneet omia kokemuksiaan. Tarkennetut tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten haastateltavat ovat kokeneet lapsuutensa päihdeperheessä?
2. Mitä keinoja heillä on ollut selviytymisen tukena vaikeassa elämäntilanteessa?

4.2 Aineiston kuvaus

Päädyttyäni tekemään pro gradu- tutkielmani kyseisestä aiheesta ryhdyin levittämään tietoa haastateltavien tarpeesta työyhteisössäni ja kaveripiirissäni. Haastateltavat olen löytänyt siis niin sanotun lumipallomenetelmän kautta. Aiheen arkaluontoisuuden vuoksi ennakoin, että haastateltavien löytäminen ei ole välttämättä helppoa. Ilmoittautumisia ei tullut kuin nämä kolme, joiden elämäntarinoihin tutkimukseni perustuu. Tutkielmaani haastattelin kahta naista ja yhtä miestä. Haastateltavien ikäjakauma oli 18-38 vuotta. Haastatteluun osallistuneista en tämän enempää haluaa kertoa, jotta heidän henkilöllisyytensä ei paljastuisi.

Alkuperäisen suunnitelmani mukaan tarkoituksena oli haastatella myös yhtä alaikäistä lasta, joka edelleen elää päihdeperheessä tai hänellä on lähimenneisyydessään kokemuksia siitä. Alustavasti olin saanut luvan erään lapsen osalta hänen huoltajilta sekä lapselta itseltään. Kyseessä oli oma asiakkaani lastensuojelun sosiaalityöstä. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston eettinen lautakunta ei kuitenkaan myöntänyt tutkimuslupaa haastattelulle. Perusteena oli, että haastattelun tekeminen saattaisi vaikuttaa asiakassuhteeseemme. Tämän lisäksi tunnistettavuutta pidettiin riskinä, koska haastateltavien määrä oli vähäinen. Aikataulutussuunnitelmien vuoksi minulla ei ollut mahdollisuutta käyttää enempää aikaa alaikäisen haastateltavan etsimiseen.

Haastattelut on nauhoitettu digitaalisella nauhurilla. Analysointia varten haastattelut on purettu kirjalliseen muotoon. Litteroitua aineistoa kertyi yhteensä noin 30 sivua (riviväli 1). Haastattelut toteutin työhuoneessani kesällä 2012 noin kahden kuukauden sisällä toisistaan. Haastattelut olivat kestoltaan keskimäärin noin tunnin. Haastateltavilta on kirjallinen suostumus aineiston tutkimuskäytöstä. (liite). Haastattelut toteutin narratiivisen tutkimusotteen periaatteella. Haastateltavat saivat aluksi kertoa elämäkertansa vapaamuotoisesti, jonka jälkeen ryhdyin tarkentamaan ja syventämään heidän tarinoitaan kysymyksilläni. Haastattelujen aluksi haastateltavat piirsivät pyynnöstäni niin sanottua elämänjanaa, johon he pyrkivät hahmottamaan elämänsä kulkua syntymästä haastattelu-päivään. Yksi haastateltavista koki elämänjanan tekemisen epämiellyttävänä ja tarpeettomana, joten hänen osaltaan se jäi toteutumatta. Haastateltavat käyttivät janaa kerto-

mustensa aikana mieliinpalauttavana tekijänä, jonka avulla hahmottaminen oli helpompaa ja sujuvampaa.

Elämänjana(kaari) tekee näkyväksi sekä tekijälle itselleen että muille ihmisille hänen elämänhistoriansa, elämään kuuluneita tapahtumia, ihmisiä ja käännekohtia. Janan avulla keskitytään kertojan kokemaan elämään ja sijoitetaan tarina tiettyyn sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen yhteyteen. Näkökulma kokemusten tutkimisessa kohdistetaan nuoren äänen kuulemiseen sekä näkökulman ymmärtämiseen. Tavoitteena on ymmärtää kertojan kokemuksia eikä todentaa kerrottua elämäkertaa. (Dunderfelt 1997, 262; Erkkilä 2005, 196–197.)

Haastattelun lopuksi olin varannut vielä aikaa asioiden käsittelyyn nauhurin sulkeuduttua, mikä osoittautuikin tarpeelliseksi.. Kaikki haastateltavat kokivat tarvetta keskustella tuntemuksistaan liittyen haastattelun aiheuttamiin tunteisiin suhteessa lapsuuden kokemuksiin.

4.3 Narratiivisuus ja narratiivinen haastattelu

Narratiivisen tutkimuksen peruslähtökohta on kertomusten analyysi. Narratiivin voidaan katsoa tarkoittavan kertomusta, tarinaa tai tapahtumien kulkua. Menetelmällä viitataan lähestymistapaan, jossa kertomus käsitetään tapana ymmärtää omaa elämää ja tehdä oman elämän tapahtumia merkityksellisiksi. Kertomusten avulla tuotetaan tietoa. Elämäkertatutkimuksessa kiinnostus kohdistuu sosiaalisiin ilmiöihin, joista yksilöillä on jokapäiväiseen elämään liittyviä kokemuksia, ja jotka saavat merkityksensä osana yksilöiden elämäkertaa. Se, kuinka henkilö konstruoi tietoa, on hyvin pitkälti riippuvainen siitä, kuinka kokemukset ovat rakentuneet ja merkityksellistyneet. Kyseessä ei ole pelkästään psykologinen, ihmisen oma ja ympäröivästä maailmasta erillään olevaa toimintaa vaan se on myös sosiaalista yleisesti jaettuihin kokemuksiin ja toimintaan liittyvää. Mitä enemmän tutkittavasta kerätään tietoa sitä lähemmäksi totuutta ja todellista minuutta päästään. Tarinat voivat olla kokonaisvaltaisia ihmisen koko elämänsäkaareen liittyviä muisteluja tai ne voidaan kohdentaa johonkin tiettyyn teemaan. Elämäntarinoissa ihmiset päättävät itse, mistä asioista he haluavat kertoa, mikä on ollut heille tärkeää ja

miten he ovat asioita kokeneet, ja kuinka he ovat selvinneet hankalista elämänvaiheista tai tapahtumista. Ulkopuolinen henkilö (tutkija) ei ohjaa aineiston tuottamista. Elämäntarinoita on mahdollisuus tutkia joko tutkittavien itsensä tuottaman materiaalin kautta (päiväkirjat, omaelämäkerrat, kirjeet) tai tukijan tekemien haastattelujen avulla. (Hirsjärvi ym. 2010, 217-219; Kaasila ym.2008,22.) Tutkimuksessani kertomukset kietoutuivat hyvin pitkälti vanhemman päihdeongelman ja siitä aiheutuneiden kokemusten ympärille.

Narratiivisuuden lähtökohtaa ohjaa ajatus, jonka mukaan kertomukset ja tarinat ovat haastateltavalle sisäinen ja luonteenomainen tapa järjestää elämäänsä, kokemuksiaan ja itseään. Kertomusten avulla ihmisellä on mahdollisuus eheyttää elämää ja tuottaa johdonmukaisuutta ja jatkuvuutta, jotka lisäävät henkilön minuuden ja persoonallisuuden yhtenäisyyttä. Traumaattisia tapahtumia kokeneilla ihmisillä tarinat jäävät helposti sekaviksi, keskeneräisiksi ja kaoottisiksi. Jos ihmisellä on mahdollisuus tuottaa tarinaansa yhä uudestaan, voi siitä vähitellen muodostua johdonmukainen ja ymmärrettävä. Tutkimuskontekstissa traumanarratiivi muodostuu tukijan ja tukittavan vuoropuhelussa. Tämän vuoksi tukijan persoonallisuudella, luonteella ja asennoitumisella on tärkeä merkitys millaiseksi tukittavan tarina muodostuu. Tutkijan tulisi heijastaa luottamusta, halua kuulla ja jakaa vaikeita asioita. Narratiivinen työskentelytapa on viimeaikoina herättänyt kiinnostusta myös kuntoutuksessa ja sosiaalityössä, jossa asiakastyön tavoitteena on löytää vaihtoehtoisia tarinoita elämää rajoittaville kertomuksille. (Kaasila ym.2008,111-115.)

Elämänkertatutkimus eroaa muista metodologioista siten, että siinä painotetaan yksilöiden elämänkulkuja, ja heidän elämäkokemustensa biografista konstruktuointia ja merkityksellistämistä. Näihin biograafisiin merkityksiin pyritään pääsemään yksilöiden elämästään tuottamien elämäkertomusten avulla. Elämänkertatutkimuksen voidaan käsittää olevan yksilöiden vapaamuotoisia kertomuksia, joiden avulla yksilöt ovat konstrutuoineet tietyt sosiaaliset ilmiöt elämänsä aikana ja millaisia merkityksiä ne ovat saaneet, ja miten nämä merkitykset ovat prosessualisoituneet ja mahdollisesti muuttuneet elämän aikana. Haastattelu tulee tehdä mahdollisimman avoimeksi ja vapaaksi, jotta tutkittava voi merkityksellistää kertomuksensa omista lähtökohdistaan käsin. Siten

tutkijalla on mahdollisuus hahmottaa kertojan näkökulmaa mahdollisimman subjektiivisesti. Tämä auttaa tutkijaa tiedostamaan myös omia ennakkokäsityksiään suhteessa tutkittavaan ilmiöön, koska hän joutuu refleктоimaan ennen haastatteluja, niiden aikana sekä analyysivaiheessa omia ajatuksiaan esiin tulevista seikoista. Ihannetilanne narratiivisessa haastattelussa on tilanne, jossa tutkittava tuottaa omasta elämästään aluksi niin sanotun pääkertomuksen, jota tutkija ei omilla kysymyksillään tai kommenteillaan tarkenna. Tässä vaiheessa tutkija on ainoastaan kuuntelevana osapuolena tehden muistiinpanoja teemoista, joihin hän haluaa palata myöhemmin. Haastattelun viimeisessä vaiheessa tutkija ottaa esiin narratiivisia, ulkoisia teemoja, jotka ovat kerronnassa jääneet puuttumaan. Näitä voivat olla kipeät ja työstämättömät asiat tai toisaalta itsestään selvät, institutionaaliseen elämäkulkuun liittyvät seikat. (Kaasila ym.2008,23-26.)

4.4 Analysointiprosessi

Tutkielmani on tehty laadullisen tutkimuksen sisällön analyysiä käyttäen. Sisällön analyysi koostuu havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Pelkistämisen tarkoituksena on pyrkiä karsimaan havaintoja, ja tekemään siitä samalla hallittavampaa. Tämän jälkeen havaintomäärää karsitaan yhdistämällä havaintoja. Arvoituksen ratkaisemisella tarkoitetaan sitä, että johtolankojen ja käytettävissä olevien vihjeiden perusteella tehdään merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä. (Alasuutari 1994, 30-35.)

Aineistolähtöinen analyysi voidaan yksinkertaisimmillaan jakaa kolmeen vaiheeseen; 1) aineiston redusointiin eli pelkistämiseen 2) aineiston klusterointiin eli ryhmittelyyn ja 3) aineiston abstrahointiin eli teoreettisten käsitteiden luomiseen. Pelkistämisessä pyritään tutkimustehtävän avulla karsimaan aineistosta tutkimukselle epäolennainen pois. Pelkistäminen voi tapahtua siten, että auki kirjoitetusta aineistosta etsitään sanoja, lauseita, lauseen osia tai ajatuskokonaisuuksia, joka sisältää useita lauseita. Klusterointivaiheessa aineistosta koodatut alkuperäisilmaukset käydään läpi huolellisesti ja aineistosta etsitään samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia kuvaavia käsitteitä. Abstrahointivaiheessa tutkija liittää empiirisen aineistonsa teoreettisiin käsitteisiin ja luo mallit, käsitejärjestelmät tai aineistoa kuvaavat teemat. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110-115.)

Litteroituani haastattelut kirjalliseen muotoon tulostin kunkin haastattelun erillisenä paperinippuna. Luin haastatteluja useaan kertaan läpi, jolloin niistä alkoi pikkuhiljaa hahmottua tarkemmin tutkimuskysymyksiini liittyviä seikkoja ajatus – ja lausekokonaisuuksien avulla. Analyysin olen tehnyt aineistolähtöisesti eli käyttämäni tarinanimet ovat nousseet haastatteluiden sisällöistä. Teemojen löytämisen tueksi käytin värillisiä yliviivaustusseja joiden avulla tekstin lukeminen helpottui ja merkityksellistyi tutkimuskysymysten mukaiseksi. Isot teemat jaoin pienempiin merkitsemällä kunkin lainauksen eteen kirjaimen osittamaan tiettyä kokonaisuutta.

Teemojen hahmotuttua kokonaisuuksiksi haastatteluaineistosta loin niille ”tarinanimet”; *kaaostarinat, väkivaltatarinat, pikkuaikuisten tarinat, häpeän ja salailun tarinat* sekä *selviytymistarinat*, joiden alle keräsin kuhunkin teemaan osuvaa aineistoa. Tarinoihin lisäsin haastatteluaineistosta esimerkin, joka kuvaa tarinaa tyypillisimmillään. Esimerkkeinä käytettävistä lainauksista on muutettu ja poistettu seikat, jotka saattaisivat paljastaa haastateltavan henkilöllisyyden. Tutkimuksen analyysi on suoritettu aineistolähtöisellä sisällön analyysillä.

Taulukko 1. Esimerkki sisällön analyysistä

Alkuperäisilmaus	Kokemus	Tarina	Yhteinen tarina
<i>”Hirveessä kunnossa se kämppä. Siel on miehiä ja jotain koiriä mun mielestä. Siellä on pidetty kauheita bileitä. Me ollaan vaan oltu siellä hunningolla niiden ihmisten kanssa..”</i>	Sekava mielikuva ja kokemus lapsuudesta. Heitteillä oleminen	Kaaos ja sekasorto	Kaaostarinat

5 TUTKIMUSTULOKSET

5.1 Kaaostarinat

Voimakkaista stressitiloista tai traumaista kärsineillä lapsilla on usein muistivaikeuksia, jotka tulevat esiin muistelutilanteissa. Traumaattiset kokemukset pyritään unohtamaan ja ” kapseloimaan” Kokemukset voivat olla luonteeltaan myös liian ylivoimaisia kohdattavaksi ja kestettäväksi. Trauman takana on useimmiten pelon tunne, jonka seuraukset voivat näkyä lyhyen ja pitkän aikavälin kehityksessä, elämänculussa, myöhemmissä fyysisen terveyden riskeissä ja haavoittuvuutena elämän tulevissa stressitilanteissa. (Poijula 2007, 38-75.)

Kaikki haastateltavat totesivat, että heidän on vaikea muistaa tai hahmottaa lapsuuttaan. Vuodet alkoholistiäidin kanssa tuntuvat sekavilta ja muistoissa on isoja aukkoja, joiden vuoksi ehyttä kokonaiskuvaa oli vaikea tuottaa jäsenlyneiksi tarinoiksi. Muistot ja kokemukset elämästä alkoholistivanhemman kanssa olivat pääosin negatiivisia. Mukavia tai myönteisiä muistoja oli vaikea löytää tai saada mieleen. Positiiviset mielleyhtymät liittyvät lähinnä yksittäisiin hetkiin tai yhdessä tekemisen kokemuksiin. Unohtamista ja muistamattomuutta pidettiin luonnollisena seurauksena haasteellisesta lapsuudesta. Haastatteluun osallistuneet olivat oivaltaneet äidillä olleen vakavia ongelmia alkoholin kanssa suurin piirtein saman ikäisinä, yläasteen aikana. Lähivanhemmalla oli ollut vakavia pulmia alkoholin käytön suhteen jo haastateltavien varhaislapsuudessa, mutta niitä ei ole osattu kyseenalaistaa tai pitää epänormaaleina ilmiöinä kuin vasta teini-iässä. Haastateltavat muistelivat, että vanhempi oli jossain vaiheessa hakenut apua juomiseen esimerkiksi lääkityksen tai katkaisun kautta, mutta juomattomuuden kaudet olivat jääneet harvalukuisiksi ja lyhytkestoisiksi.

”Mulla on siis lapsuudesta tosi vähän muistikuvia semmosia tarkkoja, varsinkaan positiivisia. Kauheen negatiivisia..”

Haastateltavat olivat kasvaneet eroperheissä. Suurimman osan lapsuudestaan he viettivät äidin kanssa asuen. Haastateltavien kokemukset päihdeperheessä elämisestä olivat

muodostuneet äitien liialliseen alkoholin käyttöön liittyen. Haastateltavien isät olivat jääneet varhaislapsuudessa etäisiksi eri syistä. Haastateltavien näkemyksen mukaan isillä ei ole ollut alkoholiongelmaa. Etävanhemmilla ei ole myöskään välttämättä ollut totuudenmukaista ja tarkkaa käsitystä lastensa tilanteesta juovan vanhemman kanssa. Haastateltavat olivat joutuneet kokemaan runsaan alkoholinkäytön seuraamista myös perhepiirin ulkopuolella. Erityisesti juovan vanhemman sukulaisten keskuudessa alkoholiongelmaisia henkilöitä on ollut paljon. Alkoholiongelmaisuuksien tiedettiin olevan jopa monisukupolvista.

Lähihuoltaja oli saattanut olla ”ryyppyreissuillaan” pitkiäkin aikoja, jolloin lapsella ei ollut käsitystä missä hän on. Tänä aikana lapsi on joutunut pärjäämään itseksensä ja huolehtimaan pienemmästä sisaruksesta. Äidin poissaolo oli herättänyt huolta ja epävarmuutta hänen voinnistaan ja pärjäämisestään. Ryyppyreissujen lisäksi juomista tapahtui myös perheen kotona. Tämän lisäksi lapsi saatettiin ottaa mukaan asuntoihin, joissa oli muitakin juovuksissa olevia ihmisiä.

”Hirveessä kunnossa se kämppä. Siel on miehii ja jotain koirii mun mielestä. Siellä on pidetty kauheita bileitä. Me ollaan vaan oltu siellä hunningolla niiden ihmisten kanssa..”

5.2 Väkivaltatarinat

Vanhempien alkoholin liikakäyttö sekä perhe- ja lähisuhdeväkivalta näyttävät usein esiintyvän samoissa perheissä. Tilanne aiheuttaa haittoja kaikille perheenjäsenille. Lapset ja nuoret voivat tämän vuoksi kärsiä terveydentilan ongelmista, ihmissuhdeongelmista, opintojen häiriintymisestä, tai tunne-elämän ongelmista. Alkoholin liikakäytön lisäksi vanhemmilla saattaa olla runsaasti myös muita ongelmia, kuten lääkkeiden tai huumeiden väärinkäyttöä, mielenterveysongelmia, työttömyyttä tai sosiaalista syrjäytymistä. (Templeton, 2007.)

Myös omasta aineistostani nousee vahvasti esiin kokemus väkivallasta, joko sen näkemisenä tai itse koettuna. Riitojen aikana perheessä oli heitelty ja paiskottu tavaroita sekä huudettu. Vanhempi oli saattanut käyttää väkivaltaa toistuvasti lasta kohtaan siten, että lyömisestä oli jäänyt jälkiä. Väkivalta oli paikoitellen ollut erittäin raakaa ja toistuvaa, jonka seurauksista haastateltavat kärsivät edelleen aikuisenakin. Väkivallan aiheuttajana perheessä oli äidin lisäksi voinut olla äidin miesystävä.

”Marko (isäpuoli) käytti mun mielestä ehkä jotain aineita. Mä en oo ihan varma. Se on monet kerrat hakannu meidän äitii. Mähän oon monet kerrat ollu puhelimen kanssa.. Mä oon ollu yläkerrassa ja äiti on tullu sanomaan, joskus kolmosella, kakkosella, tullu sanomaan soita tähän numeroon, jos isäpuoli lyö äitii siis.. 112:n. Sanottu, että soita poliisit paikalle. Muistan, meillä on ollu niin paljon... Me ollaan oltu niin peloissaan siellä. Maiju (pikkusisko) siis ei varmaan ole ollu hereilläkään... Sit isä pelannu jonkun aseen kanssa siellä alakerrassa, ja pelannu jotain kuurupiiloo.. Noh, isäpuoli siis on jahdannu äitii ja äiti on juossut henkensä edestä piiloon. Ja sit ne on luullu tyyliin, että me ollaan nukuttu, ja siis isäpuoli on ollu tosi sekaisin. Mä nään vieläkin painajaisii, että me juostaan Maijun kanssa juostaan, paetaan ikkunasta naapuriin ja näin.”

Fyysisen väkivallan lisäksi haastateltavat olivat joutuneet kokemaan runsaasti henkistä väkivaltaa. Henkinen väkivalta näyttäytyy muun muassa syyllistämisenä, välinpitämättömyytenä, alistamisena, piittaamattomuutena ikätason mukaisista tarpeista, vieraannuttamisena lapselle tärkeistä ihmissuhteista sekä hylkäämisen ja laiminlyönnin kokemuksina. Omien tunteiden ilmaisuun haasteltavilla oli ollut vain niukasti mahdollisuuksia. Haastateltavat olivat kokeneet olleensa ylikiltejä lapsia, joilla ei ole ollut mahdollisuutta normaaliin tunneskaalan käyttöön. Pahan olon tai surun näyttämisestä saattoi seurata rangaistuksia ja fyysistä väkivaltaa. Positiivisten tunteiden näyttäminen vanhemman taholta oli harvinaista. Lohtua ja läheisyyttä ei haastateltavien mukaan ollut juurikaan saatavilla juovan vanhemman taholta.

”Mun äiti ei sietänyt sitä, että mä näytin tunteita. Esimerkiksi, jos mä itkin, niin silloin tuli turpaan.”

Haastateltavien kokemuksena oli, kuinka juova vanhempi oli paikoitelleen kokenut äitiyden pilanneen ja rajoittaneen elämää. Lasta oli saatettu jopa syyllistettää omasta syntymästään. Omaa alkoholinkäyttöä ja juhlimista saatettiin perustella lapselle oikeudella ”omaan elämään” ja vapauteen, joka oli menetetty lapsen saamisen myötä.

5.3 Pikku aikuisten tarinat

Vanhemmat sisarukset kokevat usein päihdeperheessä epätavallisen paljon tarvetta hoivata nuorempia sisaruksiaan muun muassa huolehtimalla heidän fyysisistä tarpeistaan, mutta myös vastaamalla heidän tunnepuolen vaateisiin. (Wilson, 1982, 157.) Haastateltavani kertoivat, että haastateltavat ovat joutuneet ottamaan itselleen tehtäviä, jotka eivät perinteisesti lapselle kuulu. Tehtäviin on kuulunut kodin ylläpitoon liittyvää liiallista vastuunottoa, juopuneen vanhemman hoivaamista ja pienemmän sisaruksen tarpeista huolehtimista. Samaan lopputulokseen ovat päässeet myös Paananen (2008, 73-66) ja Heikkilä (2005, 65-67) pro gradu tutkielmissaan.

”Mä olen ollut kotiorja, eli mun tehtäviin kuului joka päivä tiskaaminen ja joka toinen päivä imurointi, pölyjen pyyhkiminen hänen hiustensa kampaaminen, hänen kyntensä lakkaaminen plus lauantaisin papiljottien laitto päähän.. Ja hän makasi sohvalla ja joi viiniä.”

Alkoholiriippuvuus aiheuttaa yksilöille useilla elämän osa-alueella. Terveydellisten pulmien lisäksi haitat näkyvät sosiaalisina ongelmia kuten perheen sisäisinä vaikeuksina ja taloudellisina ongelmina. (Collins & Outley & Wilson 1990, 19.)

Tutkimukseeni osallistuneiden henkilöiden tiedossa oli ollut lapsuudessa vallinnut niukka taloudellinen tilanne, joka oli aiheuttanut heille stressiä ja painetta etsiä ratkaisuja tilanteeseen. Vanhemman alkoholiongelma oli vaikuttanut perheen taloudelliseen tilanteeseen monin tavoin. Pahimmillaan tämä näkyi suoranaisesti jopa ravinnon tai muiden välttämättömien tarvikkeiden puutteena esimerkiksi tarvittavien lääkkeiden uu-

pumisena. Kodin ylläpidon kannalta välttämättömät laskut saattoivat olla maksamatta useiden kuukausien ajalta. Lapsen omat, esimerkiksi lahjaksi saadut rahat, saatettiin käyttää vanhemman alkoholiostoksiin. Haastateltavat kertoivat, että esimerkiksi heille ei ostettu juurikaan oman vanhemman taholta vaatteita, vaan he joko käyttivät muiden vanhoja tai joku perheen ulkopuolinen huolehti ajoittain vaatteiden hankinnasta.

”Mä muistan yksi kerta... meiltä lähti sähköt kotoo. Me oltiin Maijun kanssa molemmat kuumessa. Meillä ei ollu lääkkeitä, meillä ei ollu ruokaa.. Tota.. Se oli ihan hirveetä.. Me otettiin rappukäytävästä jatkojohdolla sähköä kotiin. Soitettiin.. Haettiin naapurista puhelin, kun kummallakaan ei ollu saldoo. Me soitettiin Maijun kummitädille, että voiko se tuoda ruokaa ja lääkkeitä. Sit ne päätti, ne meidän kummitädit, että ne tekee lastensuojeluilmoituksen. Että tästä ei nyt tuu mitään. Sit mä päätin, että vaik en mä saís avata äidin kirjeitä, eikä kukaan saa avata, mutta mä avasin ne äitin ulosottojutut vai mitkä ne kirjeet on. Niitä on meillä ollu aina hirveesti.”

Kodin tehtävien lisäksi päihdeperheen lapsi joutuu usein hoitamaan itsenäisesti koulunkäyntiin liittyvät asiat. Koulunkäyntiä häiritsee myös usein väsymys, joka johtuu siitä, ettei lapsella ole mahdollisuutta nukkua öisin vanhempien häiritsevän juopottelun vuoksi. (Itäpuisto, 2005, 97.) Myös tutkimukseeni osallistuneilla henkilöillä oli ollut runsaasti vaikeuksia koulunkäyntiin liittyen. Pulmat olivat näkyneet oppimisvaikeuksina, alisuoriutumisena, luvattomina poissaoloina, kaverisuhteen ongelmina. Kiusatuksi joutuminen oli vaikeuttanut koulunkäyntiä muun muassa poissaolojen lisääntymisenä, lintsaamisena ja motivaation katoamisena. Haastateltavat eivät olleet saaneet kotoa tarvittavaa tukea koulunkäyntiongelmien, ja heitä itseään on syyllistetty kouluongelmien olemassaolosta. Levoton kotielämä oli vaikeuttanut myös koulupäivien jälkeistä läksyjen tekemistä tai kokeisiin lukemista. Toisaalta samaan aikaan lapsilta saatettiin odottaa hyvää koulumenestystä. Huonosta koulumenestyksestä tai muista koulunkäynnin pulmista nuhdeltiin ja saatettiin jopa rangaista. Koulunkäyntiin liittyvät pulmat näkyivät erityisesti yläasteen aikana.

”..Alkoi koulukiusaaminen..ja mutsi vaan ryyppäs, ja sitä ei näkyny ja koulukiusattiin joka päivä koko ajan about 8lk:n asti. Ja sit rupes riittää ja pistin kaikki ihan pystyyn. Ja tota sitte, tota oli kaikkee ihme säätöä kasilla. Pistin kiusaajia ruotiin ja sit se loppu se se kiusaaminen. Ja mutsi lopetti siinä kasilla juomisen, mut se repsahti taas kahden kuukauden jälkeen. Yhdeksännellä luokalla mä en käynytäkään koulussa kuin kerran kuussa, ku mutsi vaan ryyppäs.”

Henkinen kaltoinkohtelu ei välttämättä ollut lakannut vielä siihenkään, kun haastateltava oli irtaantunut juovan vanhemman perheestä. Lasta oli saatettu syyllistää ratkaisusta tai käyttää keinona hankkia alkoholia tai muuten rahoittaa vanhemman elämää.

5.4. Häpeän ja salailun tarinat

Alkoholistiperheissä asuvien lasten sosiaalinen elämä saattaa rajoittua vakavasti, koska häpeän vuoksi he eivät halua tuoda kavereita kotiinsa. Usein lapset välttelevät kavereiden kutsumista kotiin, koska eivät halua näyttää ulkopuolisille kodin todellista tilannetta. (Fanti 1990, 132-133.) Vanhemman päihdeongelma on aiheuttanut myös haastateltavilleni runsaasti negatiivisia tunnekokemuksia. Merkittäväksi tunteeksi aineistosta nousee häpeä. Vanhempi on omalla juomisellaan aiheuttanut muun muassa sitä, ettei heillä ole ollut mahdollisuutta tuoda kotiin kavereita siitä syystä, että koskaan ei voinut tietää missä kunnossa äiti on. Toisaalta vanhempi oli itse saattanut kieltää kavereiden kotiin tuomisen kotiin kokonaan. Häpeää on aiheuttanut myös oman vanhemman esiintyminen julkisesti päihtyneenä esimerkiksi harrastukseen tai koulun tilaisuuteen liittyen. Vanhempi saattoi päihtyneenä tehdä laittomia tekoja, jotka olivat yleisesti yhteisön tiedossa.

”Ehkä viel alasteella on tullu kaverit, mut eihän meillä yläasteella enää käyny ketään.. kehdannu.. Muistan kerrankin kun mä oli seiskalla ja kaksi mun parasta kaveria oli mun tykönä niin meidän äiti tuli kotiin ja niin kännissä ja semmosta.. en mä tiedä semmosta ihan hirveetä.. Mä häpesin niin paljon. Mä päätin etten ikinä ota ketään.”

Haastateltavilla oli itsellään tarve salata perheen todellista tilannetta tai itseensä liittyvää huonoa kohtelua, mutta myös juovan vanhemman taholta oli tehty selväksi useaan otteeseen, ettei lapsella ole lupa puhua perheen sisäisistä asioista ulkopuolisille. Salassapitoa saatettiin vaatia ja tehostaa esimerkiksi uhkailemalla. Haastateltavat olivat valehdelleet tai jättäneet kertomatta asioita peläten seuraamusten vakavuutta juovan vanhemman taholta. Perhe saattoi olla lastensuojelun asiakkaana, mutta siitä huolimatta perheen todellinen tilanne ei koskaan tullut viranomaisille todenmukaisesti esiin. Asiakkuuden fokus saattoi olla myös lapsen omassa oirehdinnassa esimerkiksi luvattomissa koulu-poissaoloissa. Haastateltavat olivat kokeneet, että vanhemman tarinaa oli uskottu enemmän kuin heidän omia kertomuksiaan.

”.. Kyllähän koulussa on nähty, että mä oon ollu mustelmilla, kun ollu joku jumppatunti ja pitäny mennä suihkuun, mut ei kukaan oo puuttunu. Enkä mä uskaltanu kertoa kenellekään... Mä pelkäsin niin paljon, et se tekee vielä jotain pahempaa.”

Perheen tilanne saattoi olla esimerkiksi sukulaisten tiedossa, mutta asiasta oltiin mieluummin puhumatta eikä siitä myöskään ilmoitettu viranomaisille, mitä oli saatettu kuitenkin myöhemmin pahoitella asioiden luisuttua huonommaksi. Haasteltavien oli vaikea ymmärtää, ettei kukaan puuttunut tilanteeseen, kun se kuitenkin oli esimerkiksi sukulaisten tiedossa tarkastikin. Toisaalta sitä pidettiin ymmärrettävänä, koska kyseessä oli lähiomainen, jolle ei varmastikaan toivottu ongelmia tai hankaluuksia.

”...Varsinkin silloin myöhemmin, kun sitä mietti, että miks kukaan ei tehny mitään. Et kuitenkin sieltä suvusta tiesi melkein kaikki. Ja se mun äidin miesystävä tiesi. Miksi ne ei tehny mitään. Kyllähän ne niin kuin näki sen. Kyllä mä sen ymmärrän, että mummi on kuitenkin hänen äiti. Ehkä se on vaikeeta, mut miten tänä päivänä se mun sekku, joka on musta lammas niin kuin minäkin niin, kun se on tosiaan mua 10 –vuotta vanhempi, niin se sano, että se on yrittäny jossain vaiheessa, mutta suku on tullu, että et sä voi tehdä tällästä. Eihän äiti voi menettää tytärtään.”

Kokemukset häpeästä ja erilaisuudesta korostuivat kaveripiirissä. Haastateltavilla oli käsitys, että heidän ystäviensä kotielämä oli ollut hyvää ja tasapainoista. He olivat kokeneet olleensa toisenlaisia verrattuna muihin ikäryhmän tovereihin myös materiaalisen vajavaisuuden vuoksi, mikä näkyi muun muassa puutteellisena ja epämuodikkaana vaatetuksena.

5.5 Selviytymistarinat

Ympäristön ja erilaisten elämän vaikeuksien tai positiivisten tekijöiden lisäksi ihmisen selviytymiseen vaikuttavat yksilölliset piirteet ja ominaisuudet. Selviytymisessä alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta auttaa erityisesti se, että on joku turvallinen aikuinen, johon voi luottaa ja joka auttaa tarvittaessa. Mieluista positiiviset harrastukset, ystävät ja ajankäyttö, voivat myös auttaa selviytymisessä muun muassa minäkuvaa vahvistamalla ja tarjoamalla myönteisiä roolimalleja. Irtaantuminen juovan vanhemman vaikutuspiiristä näyttää olevan myös yksi tärkeä keino selviytyä mahdollisesta tilanteesta. (Itäpuisto 2005, 111-129.)

Omassa tutkimuksessani nousevat myös samankaltaiset seikat selviytymiseen vaikuttaneiksi asioiksi. Kaikki haastateltavani olivat muuttaneet juovan vanhemman luota pois jo ennen täysi-ikäistymistä. Muutto oli tapahtunut, joko ei juovan vanhemman (isä) luokse, tai itsenäiseen asumiseen. Irtautuminen oli koettu raskaana ja rohkeutta vaativana tekona, mutta sitä pidettiin merkityksellisenä seikkana elämänkulun kääntymisessä myönteisempään suuntaan. Muutto oli mahdollistanut ikätason mukaisen ja ennen kaikkea rauhallisemman elämän. Muuton myötä oli koettu vapautuneen energiaa muun muassa koulunkäyntiin, joka oli ollut aiemmin haasteellista. Haastateltavat olivat sittemmin myös tarkoituksellisesti ottaneet etäisyyttä tai jopa katkaisseet välit kokonaan juovaan vanhempaan, jotta oma hyvinvointi lisääntyisi. Toisaalta huoli juovasta vanhemmasta ei ollut poistunut missään vaiheessa. Pienemmästä sisaresta huolehtiminen oli jäänyt hyvin pitkälti äidin luona asuessa haastateltavien vastuulle. Suhde nuorempaan sisarukseen näyttäytyy kuitenkin hyvin merkityksellisenä. Sisko tai veli on henkilö, joka täydellisesti on ymmärtänyt kodin olosuhteita ja ollut jakamassa traumaattisiakin tapahtumia.

Tuen ja turvan antajina haastatelluille nousee erityisesti suhde isovanhempiin. Mummo-la oli paikka, jossa vietettiin viikonloppuja ja loma-aikoja. Isovanhempi saattoi myös tulla noutamaan heitä luokseen, jos tilanne äityi kotona pahaksi. Isovanhempiin liitettiin positiivisia sanoja kuten *enkeli* ja *pelastaja*. Isovanhemmat paikkasivat myös materiaalista puutetta muun muassa ostamalla vaatteita tai antamalla rahaa. Isovanhemmilta koettiin saadun myös hemmottelua ja hellyyttä, jota ei kotiympäristössä ollut tarjolla. Isovanhempien oli koettu antaneen myös elämän ”eväitä” opettamalla taitoja, joista on ollut myöhemmin hyötyä.

”Kaks tämmöstä ihmistä, mummi ja vaari, jotka on äidin puolelta. Ja ne on ollu mulle kuin toinen äiti ja isä. Et mummilassa mä sain olla turvassa. Mä kävin siellä joka päivä. Mä olin siellä viikonloppuja.”

Isovanhempien lisäksi myös muita läheisverkoston jäseniä kuten ystäviä, sukulaisia, kummivanhempia tai poikaystävän perhettä pidettiin erittäin merkityksellisinä henkilöinä kaoottisen lapsuuden keskellä. Konkreettisen tuen saamista lähiverkostolta esimerkiksi vaatteiden ja rahan muodossa pidettiin merkittävänä avun muotona. Läheisverkostosta löytyi myös isovanhempien lisäksi henkilöitä joiden luona sai huolenpitoa ja turvaa. Serkuilta oli saatu keskusteluapua ja ymmärrystä tilanteeseen. Serkut olivat voineet tarjota myös vertaistukea omien samankaltaisten kokemustensa vuoksi. Ystävät olivat tarjonneet haastatelluille kokemuksia tärkeistä ihmissuhteista, joissa he ovat tulleet hyväksytyiksi omina itsenään huolimatta perheen vaikeista ja häpeää aiheuttavista kokemuksista. Hyville ystäville haastatellut olivat uskaltaneet kertoa totuudenmukaisesti tilanteestaan.

”Yhtenä jouluna varmaan kaksi vuotta sitten, me oltiin keräännytty koko suku yhteen. Äiti oli niin kännissä. Ja mä olin vaan, että vaan, että mä lähden oikeesti menee, että mä en jaksa olla täällä.. Ne mun serkut on mua vanhempii, ja ne oli vaan että me ollaan käyty toi läpi. Että me ollaan käyty just toi sama paska läpi. Että meidän äiti on ollu ihan samalainen. Niin on ollu myös toinen täti. Meidän äitillä on ollu kaksi sisarusta ja se oli outoo, että mä sain tietää että ne on kaikki ollu ihan samanlaisii. Kaikki me ser-

kukset on käyty ne samat jutut läpi. Mä oon just alkanu miettiä sitä. Meidän äidin isä on ollu niin kun alkoholisti ja äiti on meinannu kuristaa sen teininä, kun sillä on niin menny hermo siihen juomiseen. Ja niinku sieltä ne sitten on varmaan on ottanu sen opin.. Se on outoo millai me serkut ollaan sitä vastaan jotenkin. Me ei sit katota, että se olis normaali. Ehkä ei äitikään kato, mut se ei vaan nää sitä.”

Vaikka isäpuolet tai miesystävät näyttäytyivät uhkatekijöinä tai väkivallan tuottajina haastateltujen perheessä, niin toisaalta miesystäviin liitettiin myös positiivisia tunteita muun muassa ajoittain turvallisuutta ja positiivisia kokemuksia lisäävinä henkilöinä.

Kaikki haastateltavat olivat jossain vaiheessa elämäänsä turvautuneet ammattiapuun elämäntilanteen kriisiytyttyä. Ammattiavun lisäksi apua oli saatu muun muassa lääkityksestä ja vertaistukiryhmästä. Varhaislapsuudessa koulun työntekijöiden rooli näyttää nousevan merkittäväksi ja luottamusta herättäväksi. Haastateltavat olivat löytäneet kuuntelijan, joko opettajasta tai kuraattorista.

”Kyllä mä oon sitä mieltä, että jos en mä ois ottanu mielialalääkitystä ja terapiaa yhtä aikaa niin en mä täs olis välttämättä ollu kyllä ihan niin tolkuissani. ”

Oikean ja mieluisan harrastuksen löytäminen oli myös tarjonnut vapaa-ajalle mieluisaa tekemistä ja tavan unohtaa vaikeat asiat. Harrastukseen liittyvät ihmissuhteet olivat myös näyttäneet merkittävinä ja turvallisuuden tunnetta lisäävinä seikkoina.

Vaikeita lapsuudenkokemuksia oli pidetty myös asioina, jotka ovat auttaneet itsenäistymään ja lisänneet vastuunottoa, mitkä sittemmin ovat auttaneet pärjäämään elämässä. Haastateltavat olivat kokeneet kasvaneensa vahvoiksi ihmisiksi, joita eivät pienet murheet ”hetkauta”. Toisaalta haastatteluun osallistuneet kokivat olleensa vahvoja ihmisiä alun perin, koska ovat kestäneet niin hyvin lapsuuden kokemuksiaan.

”Osaan olla positiivinen, jos tarve vaatii ja oon itsenäinen ja niin eespäin, et tota siis pärjään ja tuun toimeen, oon avoin ja itsenäinen.”

Vaikeuksien läpi käyminen oli myös kasvattanut heistä persoonia, joita he nyt ovat. Haasteellisen lapsuuden myötä he olivat kokeneet kasvaneensa persoonina avoimiksi suhteessa muihin ihmisiin ja mahdollisiin ongelmatilanteisiin liittyen. Haastateltavat kokivat olevansa tyytyväisiä itseensä ja nykyiseen elämäntilanteeseen. Heillä oli myös positiivisia mielikuvia ja suunnitelmia liittyen tulevaisuuteen kuten opiskeluun, työhön tai asumiseen.

”Mä oli ihan varma, että mä alan pillittää, mutta ehkä mä olen niin moneen kerta puhunu kurattorien, sossujen, psykologien, opettajan kaa. Jotenkin siitä on ehkä tullu voimavara. Mä oon miettiny muutasinko mä sittenkään mun elämää. Mut toisaalta nää kaikki on kasvattanu musta just sen ihmisen, voimakkaan.. ei pienestä valiteta. Toisaalta mä en ehkä silti muuttais. Mä sitä miettiny miksei isä ottanu meitä mukaansa, mut toisaalta.. Mimmonen mun elämä ois.... Mä en ois ikinä tanssinu. Mä en ois tutustunu Markukseen. Mä en ois niin läheinen valmentajan kaa. niin kun mitä, se elämä olis niin erilaista, että en mä sitä välttämäti muuttais. On siellä paljo juttuja mitä mä muuttaisin, mut kyl se kasvattaa.. Kyl siitä sitten jotain positiivistakin löytyy..”

Äitien tulevaisuutta ei tässä hetkessä nähty sen sijaan kovin valoisana. Haastateltavat uskoivat, että vanhemman juominen johtaa kuolemaan, ellei heidän elämäntavoissaan ja alkoholinkäytössä piakkoin tapahdu radikaalia muutosta.

6 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tutkimukseni tarkoituksena oli tuottaa tietoa päihdeperheessä lapsuutensa eläneiden henkilöiden kokemuksia ja selviytymistä. Tutkimukseen haastattelin aikuisia, joista kaksi oli naisia ja yksi mies. Haastattelut toteutin narratiivisella haastattelumenetelmällä, jossa haastateltavan itsensä tuottamilla elämänkerrallisilla tiedoilla on olennainen merkitys. Haastattelun päätteeksi syvensin annettuja tietoja omilla kysymyksilläni. Tutkimukseni avulla toivoin myös saavani lisää näkökulmia ja ”työvälineitä” työhöni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä ja myös laajemmin keskusteluun sosiaalityön käytäntöjen kehittämiseen.

Pro gradu- tutkielmani mukaan haastateltavien lapsuus oli ollut luonteeltaan sekavaa ja kaoottista. Tutkimukseeni osallistuneet henkilöt olivat varttuneet eroperheessä ja viettäneet suurimman osan lapsuuttaan päihdeongelmaisen äidin kanssa. Suhteet isiin olivat jääneet lapsuuden aikana etäisiksi eri syistä. Elämää päihdeongelmaisen vanhemman kanssa olivat leimanneet negatiiviset tunnekokemukset kuten pelko, viha ja häpeä. Positiivisia kokemuksia liittyen kotiin tai juovaan vanhempaan oli kertynyt vain vähän. Alkoholin liiakäyttöä tapahtui perheen kotona tai vaihtoehtoisesti äiti saattoi kadota ”ryyppyreissuille”, mikä aiheutti haasteltaville turvattomuutta, huolta ja pelkoa vanhemman olinpaikkaan ja fyysiseen kuntoon liittyen.

Haastateltavat olivat joutuneet kokemaan sekä fyysistä että henkistä väkivaltaa. Fyysinen väkivalta oli kohdistunut joko heihin tai he olivat joutuneet sivustakatsojiksi. Väkivallan lisäksi riitoihin oli liittynyt voimakasta äänenkäyttöä ja tavaroiden heittämistä. Henkinen väkivalta ilmeni muun muassa alistamisena, syyllistämisenä ja tarpeiden huomioimatta jättämisenä. Omien tunteiden ilmaisuun heillä oli ollut vain vähän mahdollisuuksia.

Tutkimukseeni osallistuneet olivat joutuneet ottamaan itselleen tehtäviä, jotka eivät perinteisesti kuulu lapselle. Näitä tehtäviä olivat muun muassa nuoremmasta sisaruksesta

huolehtiminen, kodin siisteyden ylläpitäminen, raha-asioista huolehtiminen. Haastateltavilla oli ollut myös runsaasti koulunkäyntiin liittyviä ongelmia kuten oppimisvaikeuksia, poissaoloja ja kiusatuksi tulemisen kokemuksia. Kotoa he eivät saaneet tukea tai apua koulunkäyntivaikeuksiinsa.

Haastateltavat olivat joutuneet kokemaan runsaasti häpeää liittyen vanhemman juomiseen. Häpeän kokemukset olivat johtaneet siihen, että kodin tilannetta pyrittiin salailemaan ulkopuolisilta, mikä näkyi muun muassa siten, ettei kavereita oltu pyydetty kyläilemään ja leikkimään omaan kotiin. Vanhemman tilanne saattoi olla sukulaisten tiedossa, mutta silti he olivat lapsuudessaan kokeneet, ettei kukaan ulkopuolinen pyrkinyt vaikuttamaan tai tekemään tilanteelle mitään.

Selviytymiseen nähtiin vaikuttaneen eniten sen, että haastateltavat olivat uskaltaneet irtaantua juovan äidin luota. Irtaantuminen oli tehty joka muuttamalla isän luokse tai itsenäiseen asumiseen. Selviytymisen keinoksi oli myös nähty sisaruksen olemassa oleminen, joka oli mahdollistanut sen, että joku oli ymmärtänyt täydellisesti ja antanut mahdollisuuden rehelliseen kokemusten jakamiseen.

Merkittäviksi tuen ja turvan antajiksi nousivat myös oman perheen ulkopuoliset ihmiset esimerkiksi isovanhemmat serkut tai poikaystävän perhe. Nämä henkilöt olivat tarjonneet haastateltaville fyysisen turvapaikan lisäksi myös hyväksyntää ja materiaalista tukea kuten rahaa ja vaatteita. Ystävien kautta oli myös saatu keskusteluapua ja hyväksyntää. Selviytymiseen haastateltavat olivat uskoneet vaikuttaneen omien luonteenpiirteiden lisäksi myös esimerkiksi mieluisan harrastuksen löytäminen. Vaikeisiin kokemuksiin liittyen oli haettu apua myös ammattiauttajilta, vertaisryhmästä sekä lääkityksestä.

Vaikeiden lapsuuden kokemusten uskottiin vaikuttaneen luonteen lujittumiseen, mikä taas oli omalta osalta auttanut selviytymään muista elämän haasteista. Varhaiset vastuunottamisen kokemukset olivat myös lisänneet haastateltavien mukaan esimerkiksi elämäntaitoja, jotka olivat myös omalta osaltaan lisänneet elämänhallintaan liittyvää

osaamista. Tutkimukseen osallistuneet henkilöt kokivat tämän hetkisen elämäntilanteensa hyväksi ja jokainen heistä suhtautui tulevaisuuteensa luottavaisesti ja positiivisesti.

Haastateltavien määrä oli tutkimuksessani pieni. Haastateltavien kokemukset lapsuudesta päihdeperheestä olivat hämmästyttävän samankaltaisia. Myös selviytymiseen liittyvissä mekanismeissa oli paljon yhtäläisyyttä. Tutkimukseni tulokset näyttävät vahvistavan ja toistavan aiemmin tehtyjen tutkimusten tuloksia. Aihepiiriä on ylipäänsä tutkittu melko vähän ja erityisesti selviytymiseen liittyviä asioita. Teoriaosuutta tehdessäni mietin olisiko ollut syytä paneutua selviytymiseen ja mielenterveyden määritelmiin osana päihdeperheessä vietetyn lapsuuden problematiikka. Jätin tämän näkökulman tarkoituksellisesti pois, koska selviytyminen itsessään on moniulotteinen ja omanlaisensa asiakokonaisuus. Totean haastateltavieni selviytyneen vaikeista kokemuksistaan sillä perusteella, että heillä kaikilla oli haastatteluhetkellä resursseja joko opiskeluun tai työssä käymiseen. Jälkikäteen ajateltuna olisi ollut hyödyllistä sopia haastateltavien kanssa vielä toinen haastattelukerta, jotta olisin voinut syventää ja tarkentaa saamiani tietoja.

Tutkimustuloksena pidän myös sitä, että kaikkien haastateltavien osalta päihdeongelmainen vanhempi oli ollut äiti. Naisten ja äitien juomiseen liittyvät ongelmat ovat vuosien myötä tulleet yhä näkyvämmiksi kokemusteni mukaan myös lastensuojelun sosiaalityössä. Tutkimustulosten mukaan lapsen asema on erityisen hankala jos molemmilla vanhemmilla on päihdeongelma. Vaikuttaa siltä, ettei naisen rooli perheessä näyttäydy enää niin vahvasti huolenpitäjänä ja perheen moraalisena selkärankana. Tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden isillä ei kertomusten mukaan vaikuttanut olevan päihdeongelmaa. Tutkimustani tehdessä aloin pohtia voisiko olla mahdollista, että miesten ja naisten rooleissa perheessä on tapahtumassa muutosta, jonka mukaan huolenpidon ja hoivan elementit eivät itsestään selvästi liity enää naiseuteen ja äitiyteen. Jääkö päihdeperheen lapsi yhä suuremmalla todennäköisyydellä pärjäämään yksin vai ottavatko miehet ja isät ”kopin”?

Käsitellessäni asiakassuhteissani vanhempien ongelmallista alkoholin käyttöä perustellaan sitä usein vanhempien taholta aikuisen ihmisen oikeutena ja tarpeena omaan tekemiseen sekä vapaa-aikaan. Aineistoni perusteella samaa selitystä oli käytetty myös omille lapsille. Harva vanhempi mieltää tai myöntää oman juomisen aiheuttavan lapselle pulmia. Useissa tapauksissa lapsella saattaa kuitenkin olla vakavia ongelmia koulussa tai vapaa-ajalla. Ongelmien lähtökohdat ja syyt nähdään syntyneet usein niiden näyttäytymisympäristössä eli koulussa tai kaveripiirissä.

Tutkimukseni aihetta pidän ajankohtaisena ja tärkeänä. Alkoholin käyttö liittyy yleisesti suomalaiseen vapaa-ajan viettoon. Alkoholin myyntihuiput osuvat juhlapyyhiin erityisesti jouluihin, jota pidetään perinteisesti lasten juhlanä. Valistuksesta ja puheeksi ottamisesta huolimatta vanhempien alkoholin käytöstä tulevat kärsimään myös tulevaisuudessa kymmenet tuhannet lapset. Selvää on, että päihdeongelmaisen vanhemman kanssa eläminen on lapselle vahingollista ja äärimmäisen stressaavaa. Tilastojen mukaan liian moni suomalainen lapsi joutuu kärsimään vanhempiensa runsaasta alkoholin käytöstä. Vanhemman liiallinen alkoholin käyttö tuottaa lapsen arkeen moniulotteisia ongelmia kuten ennakoimattomuutta, väkivaltaa, pelkoa ja roolien vääristymistä. Alkoholin ongelmakäyttöä on mahdoton määritellä tarkasti lapsen näkökulmasta, koska jokaisen lapsen kokemus on yksilöllinen ja subjektiivinen. Pelkästään harvakseltaan tapahtuva runsaus kertajuominen saattaa olla lapsen kannalta riskitekijä.

Kaikkien lasten auttaminen ei ole mahdollista jo ongelman ”salaisen” luonteen vuoksi. Merkitykselliseksi nousee kuitenkin lasten kohtaaminen heidän omassa toimintaympäristössään kuten päivähoitossa ja kouluissa. Lapsi antaa omalla käytöksellään usein vihjeitä perheensä tilanteesta. Aineistoni perusteella haastateltavat olivat pitäneet tärkeänä sitä, että olivat tulleet kuulluiksi huolineen ja murheineen. Vastaavasti lapsen tilanteen vähättely, ja jopa uskomatta jättäminen oli tuntunut todella pahalle. Lapsen kohtaaminen hänen ongelmineen on jo omalta osaltaan tärkeä ja merkittävä avun muoto, jolla voi olla kauaskantoiset positiiviset seuraukset.

Lasten parissa tehtävä varhainen ja ennaltaehkäisevä työ nousee mielestäni merkittäväksi avun muodoksi päihdeperheiden lasten kohdalla. Tätä ennaltaehkäisevää ja kohtaavaa työtä tekevät muun muassa koulujen kuraattorit. Kuraattorit toimivat myös usein luonnollisena linkkinä koulujen ja lastensuojelun välillä. Joidenkin kuraattoreiden vastuulla saattaa olla jopa useita eri kouluja. Tällöin ei ole mahdollista, että yksittäinen lapsi tulee ongelmiseen kuulluksi ja huomioiduksi. Viimeaikoina on myös käyty paljon yleistä keskustelua opettajien roolista kouluissa ja luokissa, joissa näyttää olevan yhä vaikeammin oireilevia lapsia. Opettajan koulutus valmentaa lähinnä lapsen pedagogiseen valmentamiseen, jolloin ongelmien kohtaaminen ei ole mahdollista eikä siihen työtehtävien puolestakaan ole mahdollisuutta. Koulun henkilöstö on kuitenkin avainasemassa havaitsemassa, kun lapsen elämässä on seikkoja, jotka häiritsevät normaalia kasvua ja kehitystä. Koulujen sosiaalityötä pitäisi siis vahvista entisestään, mikä osaltaan varmasti auttaisi myös rauhoittamaan luokkatilanteita.

Koulujen ja päiväkotien lisäksi lapsen ja hänen huoliensa kohtaaminen on myös jokaisen aikuisen tehtävä. Tutkimusaineistoni perusteella haastateltaville tärkeinä tuen ja avun muotoina olivat näyttäytyneet sukulaiset sekä muutamat muut perheen ulkopuoliset aikuiset. Ilmiön yleisyyden perusteella voisi tulkita, että usean suomalaisen tuttavapiiriin kuuluu lapsi, jonka elämää ja kehitystä haittaa päihdeongelmainen vanhempi. Konkreettisen avun ja tuen lisäksi merkittävää voi olla asian puheeksi ottaminen perheen aikuisen kanssa tai tarpeen vaatiessa lastensuojeluilmoituksen tekeminen. Lapsen kannalta sillä, että joku edes yrittää puuttua tai tehdä tilanteelle jotain voi olla erittäin merkityksellistä.

Aineistostani kuten myös aiemmista tutkimuksista nousevat esiin päihdeperheen lapsen häpeän kokemukset. Häpeän kokemusten vähentämiseen ja lieventämiseen apukeinoina toimii varmasti vertaistuki eli tieto siitä ettei ole ainoa, joka on joutunut kokemaan vastaavanlaisia asioita. Lasten vertaistukiryhmätoiminnan kehittämisellä olisi varmasti paikkansa päihdeperheessä kasvaneiden selviytymisen kannalta.

Olin asettanut tutkielmalleni toiveita saada työvälineitä omaan työhöni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Koen saaneeni selkeyttä moneen asiaan tutkimusaineistoni perusteella. Lapsen pyrkimys salata perheen tilannetta on täysin ymmärrettävää ja jopa luonnollista. Lapsella voi olla pelko, että rehellisyydestä viranomaiselle seuraa vielä jotain kamalampaa, esimerkiksi väkivaltaa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee siis tarkoin pohtia mitä lapselta saamallaan tiedolla tekee. Tärkeää on myös varmistua siitä, ettei lapseen kohdistu väkivaltaa työskentelyn seurauksena. Tarvittaessa lapsi on syytä sijoittaa pois perheestä esimerkiksi turvallisen sukulaisen luokse. Tutkielmani on antanut minulle valtavasti tutkimustietoa aiheesta ja ”kättä pidempää” asian käsittelyyn niin perheiden kuin yhteistyökumppaneiden kanssa.

Suomalaisessa palvelujärjestelmässä on mielestäni melko hyvin tarjolla aikuisten päihdehoitoa niin avohuollollisesti kuin laitospuoleisesti. Tehdessäni tätä tutkielmaa havahtuin siihen tosiseikkaan, että lapsille, jotka joutuvat elämään päihdeongelmaisessa perheessä, on vain hyvin vähän palveluja tai tukea. Lasten auttaminen päihdeperheessä on tietyllä tapaa hankalaa ja mahdotontakin, koska perheen elämää leimaa salailun ja peittelyn ilmapiiri, jotta ulkopuolisille paljastuu mahdollisimman vähän aidosta todellisuudesta. Lastensuojelun tehtävänä ja velvollisuutena on pyrkiä puuttumaan näihin tilanteisiin ja saada muutosta aikaiseksi. Valitettavan usein ainoa keino päihdeperheiden kohdalla on lapsen siirtäminen sijaishuollon palveluihin.

Päihdeperheiden auttamisen yksi avainkeino voisi olla laitospuoleisen pitkäaikaisen perhekuntoutuksen lisääminen kaupunkiympäristöissä. Tällöin lapsi voisi jatkaa asumista biologisessa perheessään omalla tutulla asuinpaikkakunnallaan ilman, että hänen tarvitsisi vaihtaa koulua tai kaveripiiriä. Laitospuoleinen hoito ja kuntoutus tarjoaisi tarvittavan määrään tukea, mutta myös kontrollia, jolloin lapsen kannalta turvalliset ja vaakat olosuhteet pystyttäisiin takaamaan.

Tutkielmaa tehdessäni vierailin useita kertoja *lasinen lapsuus* (www.lasinenlapsuus.fi) verkkosivustolla. Sivustolta sain motivaatiota ja ideoita työhöni. Kyseiset nettisivut tar-

joavat myös paljon vinkkejä ammattilaisille ja yksityishenkilöille asian puheeksi ottoa ja työskentelyä silmälläpitäen.

Tutkimuksen lopuksi haluan kiittää haastateltaviani avoimuudesta ja luottamuksesta, joka mahdollisti tutkimuksen tekemisen vaikeasta ja arasta aiheesta. Pitkästä kokemuksesta lastensuojelun sosiaalityössä huolimatta tarinat herkistivät ja liikuttivat. Vaikeat ja traagiset elämäntarinat antavat kuitenkin uskoa ihmisen selviytymiseen vaikeistakin kokemuksista.

LÄHTEET

Aaltonen, Jukka 2002, Perheterapia ryhmäkuvassa. Teoksessa Perhe ja vanhemmuus. Jyväskylä: PS-kustannus. 149-150.

Ackerman, Robert J. 1991. Lapsuus lasin varjossa. Lapsi alkoholistiperheessä. Helsinki: VAPK-kustannus.

Alasuutari, Pertti 1994. Laadullinen tutkimus. Vastapaino: Jyväskylä.

Bardy, Marjatta, Holmila, Marja, Kouvonen, Petra 2008. Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. Yhteiskuntapolitiikka (73), 421-432.

Collins, Stewart, Outely, Gill, Wilson, Mary 1990. Historical perspectives and the development of community services. Helping the family in Alcohol, Social Work, and helping ed. Collins Stewart. London: Routledge. 19.

Dunderfelt, Tony 1997. Elämäntarpeiden psykologia: lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. Porvoo: WSOY.

Erkkilä Raija 2005. Narratiivisen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa Timo (toim.) Kokemuksen tutkimus. Merkitystulikinta-ymmärtäminen. Tartu:Guttenberg AS, 195-224.

Fanti, Graham 1990. Helping the family in Alcohol, Social Work, and helping ed. Collins Steward. London: Routledge. 127.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino 2010. From welfare to illfare: public concern for Finnish childhood in SOCIAL WORK and CHILD WELFARE POLITICS Through Nordic lenses ed. Forsberg, Hannele and Kröger, Teppo. The Policy Press: UK, Bristol.47.

Heikkilä, Anu 2005.” Jos äiti ei tuliskaan takas”- Päihdeperheen lapsen turvallisuuden ja turvattomuuden kokemuksia läheisissä ihmissuhteissaan. Pro gradu-työ. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta: Yhteiskuntahistorian laitos.

Heino, Tarja 2007. Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat. Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes.

Helminen, Jari 2006. Onnen kehto vai kurjuuden alho? Suomalaisten lapsiperheiden arjen kuristumisesta. Teoksessa Helminen, Jari (toim.) Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveystieteiden työ monimuotoisissa perhesuhteissa. Jyväskylä: PS-kustannus.16-31.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara Paula 2010. Tutki ja kirjoita. Jyväskylä: Kirjayhtymä.

Holmberg, Tiina 2003. Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Opas vanhemmille, lastensuojelun ammattilaisille ja muille lasten kanssa työskenteleville. Helsinki: Lasten keskus.

Holmila, Marja 2001. Perhe, päihteet ja sukupuoli. Yhteiskuntapolitiikka (66), 55-62.

Itäpuisto, Maritta 2005. Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124.

Itäpuisto, Maritta 2008 . Pullon pohjimmaisat. Lapsi, perhe ja alkoholi. Helsinki: Kirjapaja.

Jallinoja, Riitta 1985. Johdatus perhesosiologiaan. Porvoo: WSOY.

Johansson, Juhani 2002, Vanhemmuus kontekstissaan. Teoksessa Johansson, Juhani (toim.) Haasteena vanhemmuus. Helsinki: Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto ry.

Joronen, Katja 2006. Perhe-nuoren elämän turva, uhka ja mahdollisuus. Teoksessa Helminen, Jari (toim.), Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työmonimuotoisissa perhesuhteissa. Jyväskylä: PS- kustannus. 41.

Kaasila, Raimo, Rajala, Raimo, Nurmi, Kari E. 2008. Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kalland, Mirjam 2004. Vauvan tarpeiden ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Teoksessa: Puonti, Annamaija, Saarnio, Tuula, Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.123

Karlsson, Thomas & Österberg, Esa 2010. Mitä tilastot kertovat suomalaisten alkoholin käytöstä? Teoksessa Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Suomi juo. Helsinki. Yliopistopaino. 22-23.

Kiianmaa, Kari 2006. Alkoholiriippuvuus. Saatavilla [www. muodossa](http://www.muodossa.fi/Tietoiskut/237-alkoholiriippuvuus)
[http://www.paihdelinkki.fi/Tietoiskut/237-alkoholiriippuvuus.](http://www.paihdelinkki.fi/Tietoiskut/237-alkoholiriippuvuus)

Haettu 25.9. 2012

Kuivakangas, Johanna 2002. Kuuluuko ääni, löytyykö keinot? Teoksessa: Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus. 30-32.

Marin, Marjatta 1994. Perhe ja moraali: vuosisata perhekeskustelua. Teoksessa Virkki, Juha (toim.) Ydinperheestä yksilöllistystyviin perheisiin. Porvoo-Helsinki-Juva. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikkö ja Werner Söderström.18-19.

Mustonen, Heli & Österberg, Esa 2010. Missä juodaan? Alkoholinkäyttö koti – ja aniskeluympäristössä. Teoksessa Mäkelä, Pia & Mustonen, Heli & Tigerstedt, Christoffer (toim.) Suomi juo. Helsinki: Yliopistopaino. 82.

Myllärniemi, Anniina 2006. Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006.

Nätkin, Ritva 2003. Historia nykyisessä - Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Yliopistopaino. 16-38.

Nätkin, Ritva 2006. Johdanto. Kulttuurisista merkityksistä hoidon tutkimukseen. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.) Pullo, pilleri ja perhe. Jyväskylä: PS-kustannus. 14-15.

Nykänen, Laura 2007. Se on semmonen kivireki, jota joutuu vetään perässään. Halus tai ei. Lapsuuden kokemuksia vanhempien alkoholiongelman varjoissa. Pro gradu- työ. Jyväskylän yliopisto: Kasvatustieteen laitos.

Paananen, Tiina 2008. Aikuisten saappaissa. Kuvaus lasten elämästä alkoholistiperheessä. Pro gradu-työ. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta: Yhteiskuntapolitiikan laitos.

Paavilainen, Eija & Flinck, Aune 2008. Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. Saatavilla [www. muodossa:](http://www.muodossa.fi)

<http://www.vaestoliitto.fi/@Bin/254535/hoitoty%C3%B6n+suositus.pdf>

Haettu 21.9. 2012

Piha, Jorma 1998. Perheen ja ympäristön merkitys. Teoksessa Räsänen, Eila, Moilanen, Irma, Tamminen, Tuula, Almqist, Frederik (toim.) Lasten – ja nuorisopsykiatria. Helsinki: Duodecim. 62-68.

Pirskanen, Henna 2011. Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.

Pojjula, Soili 2007. Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Jyväskylä: Kirjapaja.

Pulkkinen, Lea 2002. Koti, koulu, ja yksityinen elämänpiiri hyvän elämän ankkureina. Teoksessa Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus. 14-17.

Roine, Mira 2009. Joka neljäs kokee lapsuuden kodissaan käytetyn liikaa päihteitä. Tiimi (6) 4.

Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (toim.) 2002. Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmi, Minna, Bardy, Marjatta, Sauli, Hannele 2004. Lapsen ja nykyperheiden asemasta nyky-Suomessa. Teoksessa Söderholm, Annlis, Halila, Ritva, Kivitie-Kallio, Satu, Mertsola, Jussi, Niemi, Sirkku (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.

Suomen sosiaali ja terveys ry:n internetsivut, www.sote.fi.

<http://www.soste.fi/ajankohtaista/suomalaisten-alkoholiasenteet-2012-selvitys-alkoholiasenteet-edelleen-tiukat.html>

Haettu 16.10.2012

Taitto, Annika 2002. Huomaa lapsi. Päihdeongelma perheessä. Helsinki: Lasten keskus.

Templeton, Lorna 2007. Co-existing parental alcohol misuse and parental domestic abuse. Saatavilla [www. muodossa:](http://www.muodossa:) <http://www.encare.info/en-GB/riskyenvironments/coexisting/>

Haettu 8.10. 2012

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Jyväskylä.

Velleman, Richard & Templeton, Lorna 2007. Understanding and modifying the impact of parents' substance misuse on children. Advances in Psychiatric Treatment (2007), vol.13. Saatavilla www. muodossa: <http://apt.rcpsych.org/content/13/2/79.full.pdf+html>.
Haettu 11.9. 2012.

Wilson, Claire 1982. The Impact On Children in Alcohol and Family ed. Orford, Jim and Harwin Judith. London: Croom Helm Ltd. 157

TUTKITTAVAN TEDOTE- JA SUOSTUMUSASIAKIRJA

Olen Itä-Suomen yliopiston maisterivaiheen sosiaalityön opiskelija ja etsin vapaaehtoisia henkilöitä tutkimushaastatteluun. Kyseessä on sosiaalityön pro gradu –tutkielmani, jonka työnimi on ”lapsen asema päihdeperheessä” Tutkimus toteutetaan Itä-Suomen yliopiston, Joensuun kampuksen yhteiskuntatieteiden laitoksella. Tarkoitukseni on tutkia päihdeperheessä eläneiden henkilöiden kokemuksia ja elämänkulkua.

Haastattelu toteutetaan yksilöhaastatteluna ja se kestää noin tunnista kahteen. Haastattelu nauhoitetaan, ja se litteroidaan eli puretaan kirjalliseen muotoon. Litteroinnin yhteydessä haastateltavien ja haastatteluissa esille tulevien nimet ja henkilötiedot muutetaan siten, että niitä ei ole mahdollista myöhemmin tunnistaa. Äänite tuhotaan litteroinnin valmistuttua. Litteroitua aineistoa säilytetään lukollisessa kaapissa. Aineisto on ainoastaan tukijan omassa tutkimuskäytössä.

Tutkimusjulkaisussa ei mainita haastateltavien nimiä tai muita tunnistetietoja. Haastattelussa esille tulleet asiat raportoidaan tutkimusjulkaisuihin tavalla, jossa tutkittavia tai muita haastattelussa mainittuja yksittäisiä henkilöitä ei voi tunnistaa. Haastatteluun suostuminen on vapaaehtoista ja perustuu luottamukseen.. Haastattelut toteutetaan haastateltavalle sopivassa paikassa haastateltavalle sopivaan aikaan.

Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksestani puhelimitse tai sähköpostitse.

Tätä suostumusasiakirjaa on tehty kaksi kappaletta, joista toinen jää tutkittavalle ja toinen tutkijalle.

Pia Valkonen p. 050-30xxxxx

piav@student.uef.fi

paikka ja aika

Tutkittavan allekirjoitus ja nimen selvennys